

FONETICKÉ A FONOLOGICKÉ VÝSKUMY V ČASOPISE SLOVENSKÁ REČ

Ivan Očenáš

*Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici, oddelenie výskumu a bibliografie
Lazovná 9, Banská Bystrica
E-mail: ivan.ocenas@outlook.com*

OČENÁŠ, I. (2022): Research on Phonetics and Phonology in the Slovenská reč Journal. In: *Slovenská reč*, 87/3, 74 – 106.

Abstract: The article summarizes the development of linguistic disciplines dealing with the sound aspects of speech and the Slovak language and the development of phonetic and phonological thinking in the context of the articles published in the previous ninety volumes of the Slovenská reč journal. Their authors have published several remarkable studies, professional informative contributions, discussions and polemical articles, but especially the results of their scientific research work. Among the dominant topics and discussed problems were orthoepic issues, composition, relationships and functioning of the elements of the segmental system and suprasegmental properties of speech, the functioning of quantity and its guidance by the rhythmic law, its cooperation with phonology, derivation and morphology in the context of orthography, as well as the implementation of modern research methods at the sound level of Slovak and the creation of its systemic character.

Keywords: phonetics, phonology, orthoepy, word-formation, morphology, Slovak language, Slovenská reč.

Článok v skratke:

- Otázkam zvukovej roviny slovenského jazyka sa venovali viacerí lingvisti od prvého čísla Slovenskej reči počas celej jej doterajšej deväťdesiatročnej existencie.
- Jednotlivé texty riešia zloženie, artikulačno-akustické vlastnosti, vzájomné vzťahy a fungovanie prvkov segmentálnej sústavy spisovnej slovenčiny a suprasegmentálne vlastnosti zvukovej reči.
- Dominantnou témou veľkej časti štúdií a diskusných príspevkov sa stala ortoepia spisovnej slovenčiny, fungovanie kvantity, jej usmerňovanie rytmickým zákonom a jej súčinnosť s fonológiou, derivatológiou a morfológiou v kontexte s ortografiou.
- K autorom, ktorí sa systematicky venovali otázkam zvukovej roviny a publikovali najviac príspevkov, patria L. Dvonč, G. Horák, J. Horecký, A. Jánošík, J. Kačala, Á. Král, E. Novák, S. Ondrejovič, E. Paulíny, Š. Peciar, J. Sabol a V. Uhlár.

1. ÚVOD

V príspevku sa prehľadovo-sumarizačnou metódou syntetizuje rozvoj jazykových disciplín zaoberajúcich sa zvukovou stránkou reči a slovenského jazyka a vývin fonetického a fonologického myslenia v kontexte príspevkov publikovaných v doterajších deväťdesiatich ročníkoch časopisu Slovenská reč (ďalej SR). Ich auto-

ri publikovali viaceré pozoruhodné štúdie, odborné poučné príspevky, diskusné a polemické články, ale najmä výsledky svojej vedeckovýskumnej práce. Medzi dominantné témy a pertraktované problémy patrili ortoepické otázky, zloženie a artikullačno-akustické vlastnosti, vzájomné vzťahy a fungovanie prvkov segmentálnej sústavy spisovnej slovenčiny, ďalej suprasegmentálne vlastnosti zvukovej reči, fungovanie kvantity ako jednej z najsvojráznejších zvukových črt spisovnej slovenčiny, jej usmerňovanie rytmickým zákonom a súčinnosť s fonológiou, derivatológiou a morfológiou v kontexte s ortografiou, ako aj implementácia moderných metód experimentálneho výskumu v zvukovej rovine slovenčiny a vytvorenie jej systémového charakteru.

Text rozhl'adovej práce je vo vzťahu k jej zacieleniu a obsahu členený do piatich kapitálnych častí, v ktorých dominuje chronologický princíp. Fonetickým a fonologickým príspevkom publikovaným v počiatočnom decéniu vychádzania SR sa venuje pozornosť v druhej kapitole. Zameranie príspevkov v ďalších rokoch sa orientovalo najmä na živé otázky slovenskej ortoepie, ich riešenia a kodifikačné návrhy, t. j. na tradičné aj aktuálne problémy výslovnosti slovenských hlások (3. kapitola). Osobitná pozornosť je venovaná slovenskej kvantite a zákonu o rytmickom krátení (4. kapitola), pretože jeho účinnosť i úpravy prechádzajú permanentným dynamickým vývinom a ostávajú naďalej otvorené. Výklady a interpretácie fungovania kvantity v slovotvorných a tvarotvorných procesoch sú v centre 5. kapitoly. V 6. kapitole sa kladie dôraz na rozvoj moderných metód experimentálneho výskumu v zvukovej rovine slovenčiny a jej systémový charakter. V závere sa konštatuje vytvorenie a vedeckovýskumnými výsledkami vystuženie systémového charakteru zvukovej stavby súčasnej spisovnej slovenčiny v období deväťdesiatich ročníkov časopisu Slovenská reč.

2. FONETIKA A FONOLÓGIA V INICIÁLNO M ŠTÁDIU SLOVENSKEJ REČI

Výklady o slovenskej výslovnosti a teoretické články o sústave slovenských hlások a o ich fungovaní v komunikácii, teda ortoepické, fonetické a fonologické štúdie majú svoje miesto v SR od samého začiatku jej vychádzania. Už v historicky prvom čísle publikoval H. Bartek rozsahom nevel'ký ortoepicky zacielený príspevok o výslovnosti niektorých dvojhlások (1932/1933, s. 4 – 6). V ňom za vinu, že v aktuálnej spisovnej výslovnosti panuje zmätok, dáva škole a učebniciam, ktoré uprednostňujú chybnú výslovnosť oproti vžitému úzu ako napr. *Slovenská mluvnica pre stredné školy a učiteľské ústavy* od J. Damborského (odporúča chybnú výslovnosť *dieľka, stáľka, sloľko, premáľka, speľ, cirkeľ* a pod.). Podľa H. Barteka však v slovenčine vznikajú aj nové dvojhlasťky a trojhlasťky, a to keď „samohláska alebo dvojhlasťka je spojená s v, ktoré stojí pred spoluhlásťkou alebo na konci slova, tak v splýva

s predchádzajúcou samohláskou alebo dvojháskou v jeden celok, na pr.: *hlávka* treba vysloviť *hláuka...*“ (s. 5). H. Bartek odporúča výslovnosť labiodentálneho *v* vždy v skupinách vokálov s konsonantom *v*: *áv, av, iev, ev, ív/ýv, iv/ýv, ov, óv* (táto dvojica nejestvuje), *uv* okrem postavenia pred spoluhláskou *n* (s. 5).

V druhom roku vychádzania SR sa s rozsiahlym textom (publikovaným na pokračovanie v troch častiach) *Fonologia a štúdium slovenčiny* predstavil Ľ. Novák (1933/1934, s. 97 – 107, 143 – 157, 161 – 171). Ide o priekopnícku štúdiu štrukturalistickej koncepcie o význame fonológie pre poznanie slovenčiny a „fonológia¹ je práve časťou tejto novej funkčne štrukturálnej jazykovedy“ (s. 168). Ľ. Novák v štúdiu prezentuje všeobecný prehľad o vzniku a vývine fonológie v kontexte dejín vedy o jazyku a synchronický rozbor fonologického inventára spisovnej slovenčiny a slovenských nárečí. Fonologický systém slovenčiny kvalifikuje ako pomerne jednoduchý nielen z hľadiska inventára foném s pomerne malým počtom kombinatórnych variantov, ale aj korelačnej sústavy. Za charakteristické hláskové črty spisovnej slovenčiny považuje diftongy a dlhé slabikotvorné *ř, í* a „nárečové rozdiely netýkajú sa tak foném samých, ako ich fonologického zaťaženia (= funkčného využitia) a kombinácie štruktúrnych odchýlok“ (s. 163). Ľ. Novák sa stal reálne a oprávnené zakladateľom slovenskej fonológie.

V štúdiu *K základom slovenskej ortoepie* (1934/1935, s. 42 – 65) predložil Ľ. Novák hlavné zásady a ortoepické požiadavky spisovnej slovenčiny. Zdôrazňuje, že „musia byť vybudované na podklade toho stredoslovenského zvukového systému, ktorý vzali za základ spisovnej reči slovenskej“ (s. 43). Z disciplín o zvukovej stránke jazykov považuje za integrálnu súčasť lingvistiky iba náuku o fonémach – fonológiu, ale fonetika ako náuka o artikulácii a o hláskach má základný význam pre ortoepiu, a preto „správna výslovnosť spisovnej slovenčiny musí sa teda budovať rovnakou mierou na slovenskej fonológii ako na slovenskej fonetike“ (s. 43). Ortoepiu vykladá ako náuku, ktorá „podáva súhrn poučiek o tom, ako máme vyslovovať hlásky, skupiny hlások, slová, skupiny slov a vety nielen zo stránky tvorenia čiže artikulácie hlások ako takých, ale aj z hľadiska kvantity, melódie a prízvuku“ (s. 42). Jej predpokladmi sú: 1. ustálenie gramatickej sústavy, 2. tradícia spisovnej výslovnosti a 3. nezávislosť od pravopisu. Z hľadiska dejinných snáh o správnu spisovnú slovenskú výslovnosť zdôrazňuje, že prvé poučky formuloval Ľ. Štúr, neskôr ich revidovala hodžovsko-hatallovska reforma a nepatrne doplnil S. Czambel poukazmi na nesprávne prenášanie niektorých nárečových javov do spisovnej reči.

---

¹ Substantívum fonológia používame aj v dobových citátoch jazykovedcov v súlade s aktuálnou pravopisnou kodifikáciou, t. j. s označovanou kvantitou v tretej slabike, hoci pôvodne sa tu kvantita vokálu neoznačovala. Neoznačenú kvantitu zachovávame iba v originálnych názvoch teoretických štúdií a článkov. Takú istú pravopisnú prax uplatňujeme pri písaní predpony *s-*, predložiek *s, so* a verbálnych tvarov prétérita (s pôvodnou ortografickou realizáciou prípony *-ly*).

Vo štvrtom ročníku sa navracia k Ľ. Štúrovi v štúdiu *Ludovít Štúr a fonetický pravopis* (Novák 1935/1936, s. 47 – 55). Ľ. Štúr sa držal zásady, že každá fonéma má v pravopise osobitnú grafému. V slovenskom pravopise sa tak dôsledne (hoci nie absolútne) realizuje korešpondencia zvukových a grafických jednotiek. Preto už Štúrov pravopis bol dokonale fonologickým. Ľ. Novák pridáva k tejto zásade druhú: „nielen že každá hláska má iba jednu literu vždy a všade, ale pravopis nepripúšťa osobitné litery pre také fiktívne „hlásky“, ktoré v jazyku vlastne vôbec neexistujú“ (s. 50). Ľ. Štúr síce neskôr ustúpil niektorým etymologickým pravopisným návrhom M. M. Hodžu, ale podľa Ľ. Nováka „toto zjednotenie bolo vykúpené priveľkou obeťou: skoro všetky reformy hodžovsko-hattalovské znamenajú značné zhoršenie štúrovského pravopisu, ba zväčša aj porušenie gramatického systému pôvodnej štúrovčiny“ (s. 52).

V ďalších teoretických štúdiách z oblasti fonetiky a fonológie v prvom slovenskorečovom decéniu riešia ich autori zväčša singulárne otázky vo vzťahu k charakteristickým hláskovým zvukom a ich vlastnostiam v slovenčine.

J. Hrabovský (1935/1936, s. 169 – 171) nesúhlasí s vylúčením samohlásky *ä* zo slovenského pravopisu, ako to navrhoval Ľ. Novák, a ponechaním výslovnosti *ä* ako ortoepického druhotvaru, čo by znamenalo chaos. „Najsprávnejšie by bolo ponechať i budúce *ä* v písme aj vo výslovnosti, pričom výslovnosť *ä* treba uznať ako jedine správnu, a nie ako druhý možný druhotvar ortoepický“ (s. 171).

A. Jánošík (1940/1941, s. 5 – 17) dôkladne analyzuje kvantitu deverbatív prídavných mien na *-ný* a od nich odvodených substantív v literárnych dielach slovenských spisovateľov, dochádzajúc k záveru, že kvantita v spisovnom jazyku a v hovorenej reči sa vyrovnáva.

Š. Sobolovský (1940/1941, s. 129 – 136) opisuje artikulačné zmeny a ich vývin v slovenčine s dôrazom na správnu výslovnosť. Podľa neho pravidlá pravopisu „sú len smernicou pre grafické slovo, ale nie partitúrou živého slova, jeho hudobnosti, ťubozvučnosti ap. Reč sa spravuje fonetickými pravidlami, ktoré majú svoj vývoj“ (s. 132), a preto sa venuje aj dejinám fonetiky od antického rečníctva cez E. Brückeho, W. Kempelena, E. Sieversa, H. Helmholtza po A. Bernoláka, Ľ. Štúra, S. Czambela a J. Škultétyho.

V. Uhlár (1940/1941, s. 204 – 211) upozorňuje na zanedbávanie *l'* vo výslovnosti v spisovnej hovorenej reči. Zdôrazňuje, že ak máme v spisovnej slovenčine hlásku *l'* (označenú v pravopise raz písmenom *l'*, raz *l*), je jej výslovnosť pre spisovnú i konverzačnú reč záväzná, nedostatočná výslovnosť *l'* je chybou proti spisovnej výslovnosti najmä v reči vzdelaného Slováka, a preto vyčíta hlavne učiteľom, že sa náležite nestarajú o správnu výslovnosť v školách.

Uhlárov text bol podnetom opäť pre Š. Sobolovského (1941/1942, s. 21 – 26, 71 – 79), ktorý tiež sleduje fonetické charakteristiky konsonantov *l*, *l'* a palatalizova-

ného *l'*. Ani on neschvaľuje návrhy na vylúčenie *l'* zo slovenčiny, pretože „zánik hociktorej zvučnej hlásky ožobračuje zvukovú krásu slovenčiny“ (s. 25). Š. Sobolovský svoje hodnotenie umocňuje poukazovaním na španielčinu, portugalčinu či taliančinu, o ktorých vieme, že sú to reči ľubozvučné a hudobné, a v ktorých sa hláska *l'* uplatňuje v plnej miere na rozdiel od maďarčiny alebo francúzštiny, v ktorých zanikla.

K podstate samohlásky *ä* sa zasa vrátil Š. Peciar (1941/1942, s. 33 – 41, 141 – 147), podľa ktorého samohláska *ä*, v modernej slovenskej štruktúrálnej jazykovede po počiatočných pochybnostiach už ustálená ako samostatná fonéma, nemôže byť samostatnou fonémou, lebo 1. „kvantitatívne alternácie *ä* sa nezhodujú s kvantitatívnymi alternáciami fonémy *a*. To jest fonéma *a* môže alternovať nielen s dvojhláskou *ia*, ale aj s dlhým *á* [...]”; 2. *ä* je fonetickým variantom fonémy *e*“ (s. 39).

V deviatom ročníku publikoval v dvoch častiach štúdiu o slovenskom hláskosloví J. Solčány (1941/1942, s. 156 – 159, 216 – 218). Vychádzajúc z nárečia v Chrenovci pri Prievidzi, kde *ä* je len po palatalizovanom *b'*, *m'*, *p'*, *v'*, *k'*, *g'*, formuluje otázku, či fonéma *ä* (fonetický variant) zapríčiňuje palatalizáciu predchádzajúceho konsonantu, alebo či tieto palatalizované konsonanty pôsobia na mäkkú výslovnosť tohto fonetického variantu. Podľa J. Solčányho fonéma/fonetický variant *ä* je podmienený predchádzajúcim palatalizovaným konsonantom, a nie opačne (s. 217).

V deviatom ročníku vyšiel aj prvý príspevok s problematikou rytmického krátenia týkajúci sa prítomného prídavného typu *píšuci*, *píšuca*, *píšuće* (Uhlár 1941/1942, s. 234 – 242). V. Uhlár zisťuje neoprávnenú nedôslednosť pri slovesách 2. a 5. triedy, keď v koncovke 3. os. pl. prezenta aj v kmeňotvornej prípone prechodníka nastáva skrátene, ale nenastáva v kmeňotvornej prípone prítomného prídavného: *tiahnu*, *tiahnuc*, *tiahnúci*; *hádzu*, *hádzuc*, *hádzúci*. Vyslovil domnienku, že oproti hovorenej reči „rastúcim vplyvom tlačeného slova sa osamostatňujú vždy väčšími kmeňotvorné prípony a koncovky, vzniká snaha, aby sa v nich dĺžkové pomery nemenili, už či je predchádzajúca slabika dlhá a či krátka“ (s. 242).

Dejinám dvojhlások, ako aj ďalším typickým slovenským hláskam – *dz*, *ä*, *l'*, *r*, *l*, *ř*, *ĺ* sa v šiestich príspevkoch na bohatom lexikálnom materiáli obsérne venuje J. Žigo (1938/1939, s. 168 – 189, 252 – 281; 1942/1943, s. 17 – 25, 49 – 60, 119 – 124, 146 – 150). Poukazuje na fakt, že „Štúr znamená prvé uvedenie dvojhlások do gramatik spisovnej slovenčiny a ich prvé vyhlásenie za jej typické znaky, ktoré jej dodávajú osobitnú krásu“ (s. 121).

Prvé decénium uzatvárajú štúdie Š. Peciar o výslovnosti konsonantických skupín (1942/1943, s. 197 – 214) a pomere konsonantov *f* – *v* v slovenčine (1942/1943, s. 270 – 281), v ktorých argumentuje v prospech zistenia, že v slovenskom fonologickom systéme nejstávajú konsonantické skupiny *sj*, *sl*, (*sl'*), *sm*, *sn*, *sň*, *sr*, *sv* na rozhraní slov ani v zložených slovách tak, aby s patrilo k jednému slovu,

resp. morféme a nasledujúci neutrálny konsonant k druhému slovu alebo morféme. Jestvujú tu len skupiny *zj, zl, (z'l), zm, zn, zň, zr, zv*. „Tento stav bol motivovaný negatívne tým, že protiklad hlasnosti a nehlasnosti stratil v uvedenej polohe dištingtívnu funkciu, a pozitívne tým, že sa práve zrušenia spomenutého protikladu využilo ako signalizačného prostriedku na označenie slovného, resp. morfémového rozhrania. ... v slovenčine sa nevyjadruje funkčný protiklad medzi etymologickou predponou *s-* (< psl. *sъ*) a etymologickou predponou *z-* (< psl. *jbz-*) osobitným tvarovým protikladom *s – z*. Jestvuje len jedna predpona, ktorá sa vyslovuje (realizuje) ako *s* alebo ako *z-*, a to mechanicky podľa toho, aká spoluhláska nasleduje. Pred nehlasnými spoluhláskami je vždy *s-*, pred hlasnými a neutrálnymi vždy *z-*“ (s. 206). Týmto zistením vyvracia domnienku H. Barteka o priamom súvise výslovnosti predpôn *s-/z-* pred konsonantmi so zánikom slabých jerov. H. Bartek totiž podľa príznaku hlasnosti nerozlišoval tri fonologické rady konsonantov (nehlasné/bezpríznačkové, hlasné/príznačkové a neutrálnepárové), ale iba konsonanty nehlasné a hlasné a podľa Š. Peciara slovenské neutrálny konsonanty nemožno pokladať za hlasné.

Na základe výslovnosti a používania odôvodňuje v druhej štúdii, prečo v slovenčine zaraďuje fonému *v* medzi neutrálny konsonanty a prečo protiklad *f – v* nie je korelačný a má disjunktívny charakter. Fonéma *v* sa vyskytuje temer vo všetkých polohách v slove a jej výskyt je veľmi častý, ale fonéma *f* sa väčšinou vyskytuje len v slovách cudzieho pôvodu (napr. *fara, fialka, farba...*) alebo v onomatopoických a expresívnych výrazoch (*fuj, fúkať*) a jej výskyt je obmedzený na určité polohy. V sústave slovenských konsonantov tak klasifikuje korelačné a neutrálny konsonanty a izolovaný konsonant *f*, ktorý pre jeho kombinačné vlastnosti nemožno zaradiť ani do jednej skupiny.

Kvantitu zdobnenín na *-ček/-štek* a feminín na *-anka/-ianka* skúmal A. Jánošík (1943/1944, s. 1 – 5, 36 – 43; 1946, s. 92 – 100, 168 – 178). Podľa tvorenia rozlišuje tri kategórie zdobnenín na *-ček/-štek*: V prvej kategórii sa kvantita zhoduje s derivátmi na *-ec* (*stolec – stolček, rámeč – rámček*), druhá kategória má kvantitu ako zdobneniny na *-ik/-ik* (*košík – košíček, hájik – hájiček*) a tretia kategória má svoju kvantitu podľa zdobnenín na *-ok*, kde pri trojslabičných zdobneninách je tendencia skracovať vokály *i, u*, inak sa pred *-ok* predlžujú (*kališok, kožušok*). Zdobneniny tretej kategórie prechádzajú do vyššieho stupňa bez kvantity (*kalištek, kožuštek*). V Pravidlách slovenského pravopisu (ďalej PSP) z roku 1931 sa uvádzali aj tvary *kožušok, obrusok* bez kvantity, ktoré sa hodnotili ako mladšie a tvary s kvantitou *kožušok, obrusok* ako staršie, prvotné.

A. Jánošík v štúdii o tvorení feminínnych foriem obyvateľských pomenovaní došiel k záveru, že v nich niet jednotnej kvantity. „Pôvodná nepredĺžená *-anka* zachováva sa v oblastiach okrajových stredoslovenských a západných nárečí, predĺžená zas v stredných nárečiach vonkoncom všade, a to aj v takých prípadoch, kde pre

predĺžený tvar *-ianka* nemožno predpokladať vplyv adjektívnej formy *-iansky*“ (s. 99). Skúmaná dvojakosť sa odráža aj v spisovnej slovenčine, v ktorej odporúča riešenie založené na jednotnom kvantitatívnom systéme. V PSP (1940) sa dlhá kvantita ženských foriem na *-ianka* rozšírila nielen na všetky miestne mená s mužskou formou *-čan*: *Turčan – Turčianka*, kde je kvantitatívna dvojica feminína s adjektívom na *-čiansky* (*turčiansky*), ale tiež na typy miestnych mien, ktoré netvorí adjektívum na *-čiansky* (*Košičan – Košičianka – košický*). Pri tomto riešení kvantity ženských foriem *-anka/-ianka* pre spisovnú normu v PSP (1940) sa tak uplatnil dvojaký systém: pri jednej skupine sa uplatňoval systém stredoslovenských nárečí s dlhou, vlastne predĺženou kvantitou *-ianka*, pri druhej zas systém okrajových oblastí stredoslovenských a západných nárečí s pôvodnou krátkou kvantitou *-anka*.

A. Jánošík takýto stav riešenia kvantity ženských foriem *-anka/-ianka* nepokladal za vyhovujúci zo stránky praktickej ani vedeckej. Za vedeckejšie považoval riešenie V. Vážneho v prvých PSP, kde sa dlhá kvantita *-ianka* zakladala na kvantitatívnej dvojici s príslušným adjektívnym tvarom *-iansky*. Pre normu spisovnej reči by bolo praktickejšie uplatňovanie iba jednotnej kvantity. „Predĺženie pôvodnej krátkej kvantity *-anka* > *-ianka* možno pokladať za kvantitatívny zjav dialektického rázu, osamotený, i keď sa týka stredoslovenských nárečí, celkom takého miestneho významu, akého je podobné predĺženie pri deminutívach na *-ček* typu *kalištek* (taktiež v stredných nárečiach) oproti tvaru okrajových oblastí stredoslovenských a západných nárečí *kalištek* s krátkou kvantitou“ (s. 174 – 175).

3. TRADIČNÉ A AKTUÁLNE PROBLÉMY ORTOEPIE SPISOVNEJ SLOVENČINY

K pravidelným autorom s najväčším počtom systematických príspevkov s ortoepickým zameraním v kontexte fonologickej štruktúry spisovnej slovenčiny patrili najmä L. Dvonč, G. Horák, J. Horecký, Á. Kráľ, E. Pauliny, J. Sabol, V. Uhlár a ďalší. Venovali sa nielen tradičným (najmä samohláska *ä*, diftongy, palatálne *l'*), ale aj aktuálnym problémom (napr. vokaliké skupiny v cudzích slovách) slovenskej ortoepie a podávali návrhy na kodifikáciu.

Všeobecné pravidlá slovenskej spisovnej výslovnosti v rozsahu, ktorý sa musí požadovať od absolventa stredných škôl, vysvetľuje V. Uhlár (1954, s. 201 – 211), pričom charakterizuje najvýznamnejšie črty zvukovej podoby slovenčiny: 1. správna výslovnosť diftongov a ich dôsledné zachovávanie; 2. dôsledné zachovávanie dlhých samohlások aj slabičného *r* a *l'*; 3. harmonická vyrovnanosť dlhých a krátkych slabík známa ako rytmický zákon; 4. dôsledné zachovávanie mäkkej výslovnosti spoluhlások *d'*, *t'*, *ň*, *l'* v rozsahu stanovenom slovenskou gramatikou vrátane prípadov, keď sa ich mäkkosť neoznačujeme v písme mäkčeňom; 5. výslovnosť spoluhlásky *v* na konci slov a slabík (v polohe po samohláske alebo *r*, *l*, ak nasleduje

spoluhláska) ako obojperného [u] s vyšpúlením perí; 6. splývavá výslovnosť; 7. zdvojené konsonanty; 8. samohláska *ä*, ktorá sa vyslovuje ako otvorené e so zníženou polohou jazyka (teda s akýmsi odtienkom do *a*). Znalosť a praktické ovládanie týchto ôsmich pravidiel slovenskej spisovnej výslovnosti sa má stať neoddeliteľnou súčasťou všeobecného vzdelania každého absolventa slovenskej strednej školy (s. 211).

A. Habovštiak (1952/1953, s. 225 – 234) registroval nesúhlas a pripomienky s dvojakou výslovnosťou skupín *le, li, lia, lie, liu* podľa návrhu nových PSP oproti PSP z roku 1931 a 1940, ktorý navrhoval dvojaký spôsob: s mäkkým *l'* alebo s obyčajným *l*. S formuláciou dvojaké výslovnosti nesúhlasili najmä J. Štolc a J. Stanislav. A. Habovštiak pripúšťa rozličné variácie výslovnosti palatálneho *l'* podľa krajov, pričom ide o väčší alebo menší stupeň palatálnosti. „Tento rozdiel môžeme pozorovať napr. medzi stredoslovenským a východoslovenským palatálnym *l'*. Pri východoslovenskom *l'* môžeme pozorovať väčší stupeň palatálnosti“ (s. 232). Súčasne však zdôrazňuje, že „pripustením dvojaké výslovnosti v skupinách *le, li* vnáša sa do slovenskej spisovnej výslovnosti nežiaduce rozkolísanie. ... v spisovnej slovenčine je v skupinách *le, li* opodstatnená iba výslovnosť s palatálnym *l'*“ (s. 234).

K zanedbávaniu výslovnosti *l'* sa vrátil V. Uhlár (1958, s. 91 – 102). Príčiny vidí v nvysokej kultúre reči, v nedostatku účinnej lásky a úcty k materskej reči a v nedostatočne vybudovanom povedomí o závažnosti spisovnej normy nielen v pravopise, ale aj vo výslovnosti. Svoje zamyslenie o zlepšení výslovnosti a budovaní vedomia záväznej výslovnosti *l'* uzatvára prekvapivým odporúčaním, aby sa v školách zaviedlo pomocné diakritické znamienko pre *l' (d', t', ň)* v tých slabikách, kde sa teraz jeho mäkkosť nevyznačuje mäčkňom (pri písaní by ho žiaci nepoužívali). „Sme presvedčení, že iba takýmto mnohonásobným pôsobením a použitím pomocného diakritického znamienka sa podarí upevniť a rozšíriť mäkkú výslovnosť na našich školách a potom aj vo verejnosti“ (s. 101).

V rámci ortoepie sa pozornosť sústreďuje nielen na segmentálne, ale aj supra-segmentálne javy, prozodické vlastnosti reči. J. Mihál (1958, s. 81 – 91) v rámci skúmania vplyvu melódie na význam vety dochádza k odôvodnenému záveru, že „tá istá vetná konštrukcia nadobúda melódiou v hovorenej reči niekoľkoraký zmysel, teda melódiu hovorených jazykových jednotiek môžeme pokladať v slovenčine za gramatického činiteľa s významotvornou funkciou“ (s. 90 – 91).

Rozsiahlu štúdiu o vetnej melódii v slovenčine venoval jej autor V. Uhlár (1958, s. 313 – 347) pamiatke Stanislava Petříka, prvého sústavného bádateľa vetnej melódie slovenčiny. Zdôrazňuje nevyhnutnosť venovať zvýšené úsilie skúmaniu tejto problematiky a normovať spisovnú melodiku. „Nestačí venovať pozornosť základným typom melódií (kadencii, polokadencii a antikadencii), pracovníkom so živým slovom treba ovládať aj ich aktualizované formy, ktoré vznikajú už aj v mierne vzru-

šenom prehovore“ (s. 346). V. Uhlár upozorňuje na pôvodnosť zdvihnutej polokadencie, ktorú treba pokladať za základnú, neaktualizovanú polokadenciu, kým stúpavá polokadencia by sa mala využívať ako jedna z aktualizovaných polokadencií, pretože aj v melodickej oblasti sa musí uplatňovať snaha po jasnosti a správnosti.

V 60. rokoch otvoril novú diskusiu o otázkach slovenskej spisovnej výslovnosti J. Liška (1964, s. 193 – 210) požiadavkou na ustálenie ortoepickej normy, jej určenie a kodifikáciu. V prvej časti svojho príspevku oceňuje dovtedajšie zásluhy slovenských jazykovedcov v oblasti ortoepickej problematiky – S. Czambela (1919), L. Nováka (1934/1935, s. 42 – 65) aj H. Barteka (1944), ktorý jednak namiesto moderných metód jazykového výskumu a zásady funkčnosti vychádza z puristických a protičeských snáh, jednak pozornosť venuje otázke, akú výslovnosť uzákoníť. Za jej základ považuje „divadelnú reč slovenskú, výslovnosť vzdelaných vrstiev a stredoslovenských nárečí“ (Bartek 1944). Otázkam slovenskej ortoepie sa však podľa J. Lišku nevenoval systematický výskum a sústavná starostlivosť, jej oficiálnu kodifikáciu predstavujú poučky PSP vydané v roku 1953 a novšie. Od roku 1958 realizoval výskum fonetický kabinet na FF UK a od roku 1963 aj fonetické pracovisko pri Ústave slovenského jazyka SAV v Bratislave.

J. Sabol (1964, s. 342 – 348) upozornil na skutočnosť, že súčasné pravidlá o výslovnosti spoluhlásky *v* v slovenčine sú zložité preto, lebo sa v nich kríži morfematické (alebo slovotvorné) a fonetické hľadisko (s. 345). Za východisko zjednodušenia pravidiel o výslovnosti *v* v slovenčine navrhol vziať slabiku a postavenie spoluhlásky *v* v slabike, ako to už naznačoval najmä J. Stanislav. Svojím návrhom nielen spresnil pravidlá o výslovnosti spoluhlásky *v*, ale ich aj formuloval prístupnejšie, a to najmä so zameraním na školskú prax.

Do diskusie o niektorých problémoch slovenskej spisovnej výslovnosti vstúpil L. Dvonč (1965, s. 143 – 153), ktorý nesúhlasí s názorom J. Lišku, aby sa za základ spisovnej výslovnosti vzala výslovnosť činohry SND v Bratislave. L. Dvonč premyslene požadoval, aby sa pri kodifikácii spisovnej výslovnosti vychádzalo z výsledkov výskumu súčasného úzu a z objektívneho zistenia skutočnej výslovnosti v súčasnom spisovnom jazyku.

J. Sabol (1965, s. 220 – 222) sa vo svojom ďalšom príspevku snaží nájsť príčiny unifikácie výslovnosti tvarov *radi – rady, oni – ony*. Na pozadí vývinu výslovnosti tvarov *rad'i – radi > rad'i* a *oňi – oni > oňi*, a teda straty ich rodovej diferenciacie, sa prihovára za jednotné písanie týchto tvarov *s -i* podľa fonematického pravopisného princípu. „Pri uplatnení tejto požiadavky náš pravopis by sa zjednodušil z hľadiska školskej praxe v dost' citlivom mieste“ (s. 222).

V roku 1966 konštatuje Á. Kráľ (1966, s. 325 – 335), že napriek ortoepickým poučkám v gramatických príručkách a v PSP, dvom monografiám (Bartek 1944; Stanislav 1953) a jednej vysokoškolskej príručke o slovenskej výslovnosti (Zábor-

ský 1965) nie je slovenská ortoepia náležite spracovaná vo forme normatívnej príručky spisovnej výslovnosti. Príčiny vidí v zaostávaní fonetického výskumu a vplyve niektorých nesprávnych tendencií v teórii jazyka, v neaktivizovanom vzťahu používateľov spisovného jazyka k praktickým otázkam výslovnosti a v masovom rozšírení moderných komunikačných prostriedkov. Zdôrazňuje, že „základnou črtou ortoepie, akousi *conditio sine qua non* pri úvahách o kodifikácii výslovnosti ktoréhokoľvek živého jazyka je, že kodifikovať možno iba to, čo v danom jazyku skutočne existuje – iba niektorý zo živých prvkov jeho zvukového inventára alebo všeobecnejšie niektorý zo živých typov výslovnosti“ (s. 327). Neskôr Á. Kráľ (1972, s. 193 – 204) za východiská pokladá „také všeobecne pôsobiace činitele, ktoré určujú hrubé črty základných téz a kľúčových prvkov ortoepickej teórie, takže dávajú nasledujúcej práci v ortoepii celkovú orientáciu a predurčujú aj praktické ortoepické riešenia“ (s. 193). „Pre plánovanú ortoepickú kodifikáciu slovenčiny treba formulovať ucelenú ortoepickú teóriu“ (s. 203).

Ďalší príspevok do diskusie o slovenskej ortoepii pridal Š. Peciar (1970, s. 285 – 291), a to na základe vplyvu pravopisu na správnu výslovnosť. Išlo najmä o etymologické písanie predpôň *s-*, *so-*, *z-*, *zo-* a o nedôslednosti v označovaní kvantity v slovách cudzieho pôvodu. Ako príklad pozitívneho pôsobenia grafiky na spisovnú výslovnosť uvádza etymologický spôsob písania trojčlenných spoluhláskových skupín *zdn*, *zdň*, *ždň*, *stn*, *stň*, *štň*, *stl*, *stl'*, *stk* v slovách ako *prázdný*, *prázdny*, *týždne*, *hustnúť*, *vlastne*, *zúčastniť sa*, *zvláštny*, *nezištne*, *rástla*, *šťastlivý*, *hrstka*. „Zachovávanie týchto spoluhláskových skupín v písme nepochybne podporuje a udržuje spisovnú výslovnosť oproti bežnej (hovorovej a nárečovej) výslovnosti nižšieho typu *prázni*, *tížne*, *masní*, *vlasňe*, *šťasliví*, *hrska* ap. (s vynechaním alveodentály *d*, resp. *t*)“ (s. 288). Grafika podobne podporuje aj ortoepickú výslovnosť trojčlenných a štvorčlenných spoluhláskových skupín *čsk*, *čstv*, *šsk* (v písme aj *žsk*), *šstv* (v písme aj *žstv*) v slovách s príponami *-ský/-sky*, resp. *-stvo*, ako napr. *kováčsky*, *dedičstvo*, *spišský*, *našský*, *mužský*, *mužstvo* ap. Priama súvislosť ortografie s výslovnosťou je evidentná aj pri zapisovaných zdvojených konsonantoch (napr. *mäkký*, *denný*, *denník*, *vyšší*, *oddychovať*, *bezzubý* ap.). „Zachovávaním morfológického princípu v písme sa však nepriamo podporuje výslovnosť zdvojených spoluhlások aj v tých prípadoch, kde zdvojené spoluhlásky vznikajú rozličnými asimiláciami (fonologickými neutralizáciami) v dvojčlenných skupinách viac alebo menej blízkych spoluhlások (napr. *choďte*, *nižší*, *odtok*, *odíť*, *rozsievať*; *väčší*, *kratší*, *mladší*; *dvadsať*, *predsa*, *odseknúť*; *rozšíriť*; *otca*, *všetci*, *sudca*, *srdce*, *podceňovať*, *svedčiť*, *podčiarknuť* ap.) (s. 288 – 289). Za pozitívum pri ustáľovaní kvantity v ortoepickej norme považoval dôsledné grafické označovanie kvantity samohlások dĺžňom. Š. Peciar sa nestotožnil s tézou „o principiálnej nezávislosti výslovnosti od pravopisu a absolútnej nezávislosti ortoepickej kodifikácie od ortografie“ v jazykoch, v kto-

rých ide o priamu korešpondenciu medzi zvukovou a grafickou formou jazyka, resp. ich pravopisné systémy sú vybudované na fonologickom princípe, čo platí aj o spisovnej slovenčine.

Diskusiu o výslovnosti tvarov *prosieb*, *kresieb* otvoril a o štyri roky nato aj uzavrel G. Horák (1973, s. 367 – 370; 1977, s. 308 – 312), podľa ktorého fonologické zákonitosti spisovnej slovenčiny nepotvrdzujú výslovnosť „*kreziep*, *proziep*“ a za fonologicky odôvodnenú pokladá výslovnosť „*kresiep*, *prosiep*, *kosiep*, *mlaťiep*, *plañiep*“, ktorú podopierajú aj odvodené adjektíva typu *prosebný* (*prosebník*), *kresiebný*, *mlatobný*, *platabný*. Na G. Horáka zareagoval kriticky V. Uhlár (1974, s. 164 – 167) hľadaním odpovede na otázku, či jednotný systém v zapisovaní koreňovej spoluhlásky *s* pred derivačným suffixom *-ba* a konsonantu *b* v G pl. pred absolútnou pauzou je primeraný a záväzný aj pre výslovnosť. Podľa jeho názoru treba ako náležitú a opodstatnenú hodnotiť výslovnosť typu „*proziep*, *kreziep*“. Svoje tvrdenie však opieral iba o výslovnostný úzus: „V živej reči sa naozaj znelostná spoluhlásková asimilácia nemohla neuplatňovať aj vo výslovnosti tvarov gen. pl., hoci tvaroslovná a fonetická analýza predovšetkým podľa písomnej podoby základného tvaru príslušných slov a ich etymológie nenachodí pre ňu teoretické zdôvodnenie“ (s. 167). L. Dvonč (1974, s. 359 – 365) ho obhajuje slovami, že „pokladá výslovnosť so znelým *z* za ďalší prejav tendencie slovenčiny k znelosti, za prejav jej úsilia o čo najväčšie uplatnenie znelosti“ (s. 364). Výslovnosť typu „*proziep*, *kreziep*“ odôvodňuje spolu s V. Uhlárom analógiou podľa všetkých ostatných pádov, a tak v slove *prošba* síce hovorí o existencii fonémy *z*, ale podľa syntetickej fonologickej teórie J. Sabola (1989), kde sa zvukové jednotky diferencujú vzťahom jednotlivého (konkrétneho, variantného) a všeobecného (abstraktného, invariantného), a metodiky rekonštrukcie morfofonémy čiže zvukovej jednotky – fónického „konštruktú“ (Sabol, 1989) v oblasti designans vymedzovanej v morféme na základe pozície maximálnej fonologickej diferenciácie (prošba: [prozba], /prozba/, PROS-B-A → PROS-I-Ť₁)² fonéma *z* tu nekorešponduje s morfofonémou *S*.

Charakteristickou a osobitnou problematikou slovenskej ortoepie je výslovnosť zdvojených konsonantov. Ich výslovnosť nebola dlho opísaná alebo bola opísaná nedostatočne a chybné (Pauliny, 1977, s. 296). V. Uhlár (1977, s. 219 – 266) sa preto zameral na fonémy *h*, *ch* [x] a na ich kombinácie (*xx*, *hh*, *chh*, *ch* pred znelým konsonantom okrem *h*, *ch* pred sonórnym konsonantom/vokálom) a na zdvojené konsonanty vznikajúce asimiláciou a splyvaním artikulačne blízkych konsonantov (nesykavky + sykavky) vo výslovnosti. Podľa E. Paulinyho (1977, s. 294 – 301) sú najjednoduchším zdvojením konsonanty bez akejkoľvek neutralizácie, príp. so znelostnou neutralizáciou (*vinný*, *oddych*, *nižší*, *voz stojí*...). Zložitejšie je zdvojenie konsonantov s vlastnosťou ostrosti/akútovosti (Gr⁰/A), pri ktorých sa realizuje neutralizácia

² Podrobne pozri Sabol (1989, s. 105 – 106, 152 – 158).

konsonantického protikladu difúznosť – kompaktnosť/nedifúznosť (*pod'at', pod Ďumbierom, brat d'akuje*). Najzložitejší je vznik zdvojených konsonantov pri neutralizácii protikladu sykavosť – nesykavosť. Táto neutralizácia je jednostranná, pretože nastáva len vtedy, keď neutralizujúcou fonémou je sykavý konsonant a neutralizovanou fonémou je záverový nesykavý alebo sykavý konsonant. Fonologicky sú zdvojené konsonanty spojením dvoch konsonantov, medzi ktorými ide morfeematický, resp. slabičný predel (s. 300).

Čiastkové ortoepické problémy s vokálom *i* a konsonantom *j* riešil opäť E. Pauliny (1977, s. 351 – 356). Podľa koncepcie o prioritě fonologického aspektu pri vnímaní (Pauliny, 1977, s. 214 – 216) vzájomné rozdiely obidvoch zvukov súvisia s ich kontrastívnou distribúciou, pretože ani artikulačný, ani akustický rozdiel medzi nimi v podstate nie je. Následne sa zameril na konsonanty *v, f* a bilabiálne [ɸ] (Pauliny, 1977, s. 31 – 33). Keďže konsonant *v* ([v], /v/) si zachoval v niektorých súvislostiach charakter sonóry, a to jednak v spôsobe kombinácie s inými šumovými konsonantmi, jednak v spôsobe výslovnosti (s. 31), je potrebný presný opis ortoepie všetkých pozíčných variantov konsonantu *v* (labiodentálneho sonórneho, šumového aj sonórneho bilabiálneho). Pre spisovnú výslovnosť v daných pozíciách a jej kodifikáciu je charakteristický a mimoriadne dôležitý bilabiálny sonórny variant. E. Pauliny obzvlášť zdôrazňoval, že „ortoepické pravidlá nie sú vecou iba signálovej stránky jazykovej komunikácie, ale sú aj vecou fonologickej štruktúry príslušného jazyka“ (1978, s. 160).

Na metodologické zásady ortoepickej kodifikácie nadväzoval aj J. Horecký (1977, s. 346 – 350), podľa ktorého „východiskom pre ortoepickú kodifikáciu nemôžu byť fonetické hľadiská, ale fonologický, resp. fonematický postoj“ (s. 346). J. Horecký za východisko pre ortoepickú kodifikáciu považoval jednotky, ktoré žijú vo vedomí používateľov jazyka a za také pokladá „nie fonémy zbavené ich zvukovej zložky, ale fonémy ako dialektickú jednotu dištinktívnej (systémovej) a zvukovej (akustickej a artikulačnej) zložky“ (s. 350).

K príspevkom, ktoré sledujú vývinovú líniu slovenskej ortoepie, sa radí štúdia S. Ondrejoviča (1977, s. 14 – 22) o historicko-vývinovom riešení prízvukovania jednoslabičných predložiek v slovenčine. Konštatuje v nej, že „miera spracovania tejto problematiky nie je úmerná záujmu, ktorý vyvolala a dodnes vyvoláva“ (s. 14), a že výskum suprasegmentálnych vlastností rečového signálu nemá vypracovanú bohatšiu tradíciu a ani v tejto otázke zodpovedajúce riešenia. V teórii o prízvukovaní jednoslabičných predložiek dlho platil status, že sú prízvučné, a to bez vzťahu k norme (J. Dobrovský). Diferencovanejšie a primeranejšie pravidlá o prízvučnosti jednoslabičných predložiek tvoriacich s nasledujúcim slovom dvojslabičný celok formulovala v SR reči M. Rázusová-Martáková (1946, s. 73 – 86) a neskôr pravidlo o prízvukovaní jednoslabičnej predložky tvoriacej s nasledujúcim slovom štvorsla-

bičný celok F. Štraus s J. Sabolom (1968) a Á. Kráľ (1976). Najvariabilnejší je troj-slabičný celok. Ak je tu pred predložkou prízvučné slovo, strháva na seba prízvuk; ak ho niet, predložka môže byť prízvučná i neprízvučná. Tieto pravidlá rozvinul vo svojich ďalších bádaniach a publikáciách J. Sabol (najmä Sabol – Zimmermann 1994), ktorý podľa S. Ondrejoviča ako prvý podrobil otázku prízvukovania jednoslabičných predložiek vedeckému výskumu.

Autor reálnu prax prízvukovania jednoslabičných predložiek v rečových prejavoch publicistického štýlu podrobne skúma v ďalšej štúdiu uverejnenej v dvoch častiach (Ondrejovič 1979, s. 204 – 210, 346 – 352). Ako významné sa ukazujú sémantické a rytmické činitele. Ondrejovičova prieskumná analýza potvrdzuje, že jednoslabičné predložky sa pravidelne prízvukujú pred jednoslabičnými slovami. V porovnaní s predchádzajúcimi pozorovaniami sa nepotvrdilo napr. pravidelné prízvukovanie jednoslabičných predložiek pred trojslabičnými slovami. „Na „presun“ prízvuku z jednoslabičných predložiek na meno pôsobia zasa také činitele, ako je prítomnosť prísloviak a častíc rozvíjajúcich popredložkový menný výraz, mnohoslabičnosť mena, jeho zdôraznenie, prítomnosť prízvučného jednoslabičného slova pred predložkou a i.“ (s. 351). Na základe svojho prieskumu sa S. Ondrejovič domnieva, že „jednoslabičná predložka a meno sa budú stále viac osamostatňovať“ (s. 352).

Postoj k otázkam slovenskej ortoepie zaujal a novú diskusiu otvoril E. Pauliny (1977, s. 214 – 219). Vyzdvihol zásluhy Á. Kráľa za rozsiahly cyklus článkov s prehlbenou argumentáciou o ortoepickej problematike spisovnej slovenčiny, ktorý publikoval v období troch rokov v časopise Kultúra slova, a osobitnú pozornosť venoval ortoepickej kodifikácii dvojhlasok (jednoslabičnosť, kľzáva artikulácia, funkčná kvantitatívnosť).

Tradičné aj aktuálne ortoepické problémy diskusne reflektoval L. Dvonč (1979, s. 30 – 38), ktorý je za uznanie rovnocennej výslovnosti písaného *ä* ako [ä] alebo [e]. „Je vecou používateľov spisovného jazyka, pre ktorú výslovnosť sa v svojom jazykovom prejave rozhodnú“ (s. 32). Pozornosť venoval výslovnosti konsonantu *v* a konsonantom *t, d, n, l – t', d', ň, l'* pred *e, i* s poukazom na potrebu korigovať a spresniť aktuálnu kodifikáciu vo všeobecnosti aj v jednotlivostiach.

Problematiku nateraz uzatvára S. Ondrejovič (2019, s. 144 – 164). Sumarizuje záujem o palatálne *l'* od 2. polovice 20. storočia zo strany tzv. palatalistov aj antipalatalistov v kontexte hlavného sociolingvistického paradoxu palatálneho *l'*: „... palatálne *l'* sa na jednej strane vníma ako charakteristická či dokonca najcharakteristickejšia hláska spisovnej slovenčiny, ktorá ju odlišuje od viacerých iných slovanských spisovných jazykov, najmä od češtiny, a ktorá dodáva slovenčine osobitý svojráz. Na druhej strane sa však v rečovej praxi viditeľne zanedbáva, pričom v tzv. slabých pozíciách už v poklese výskytu mäkkej výslovnosti dávnejšie prekročila kritickú

hodnotu“ (s. 153). Z Ondrejovičovho textu je zrejmé, že v pozíciách pred *e, i, í, ia, ie, iu* uprednostňuje variantnú výslovnosť, resp. kodifikáciu – mäkkú i tvrdú.

S. Ondrejovič (1988, s. 100 – 108) sa vyslovil k viacerým problémom slovenskej spisovnej výslovnosti, ktoré vyplynuli z aktuálnej kodifikácie (Á. Král: *Pravidlá slovenskej výslovnosti*, 1. vyd. 1984; 2. vyd. 1988). Podľa autora sa do ortoepického slovníka dostali aj slová a slovné tvary, ktoré sú z hľadiska súčasnej normy neprijateľné (*blábolit, mazlit, nále, nenadály, pod'alej, pošetilec, nemluvňa, nietoby, pomazánka, vníst* atď.). O hláske [l̥] sa v Pravidlách slovenskej výslovnosti (ďalej PSV) uvádza, že jej výslovnosť nie je územne jednotná, takže je dôvod hovoriť o zmäkčenom, mäkkom a veľmi mäkkom *l*, dôležité však je, aby sa zachovával dostatočný rozdiel medzi *l* a *l*[~] (s. 104). Pravidlá sa však už nezmieňujú o osobitnom postavení *l* pred *e, i*, príp. *i*-ovými dvojhláskami (s. 104). PSV síce hodnotí ako najvýznamnejší medzník v dejinách výskumu slovenskej spisovnej výslovnosti, ale v budúcich vydaniach odporúča „doladiť“ pravidlá spisovnej výslovnosti v praktickom i teoretickom zmysle, aby ešte dokonalejšie vystihovali skutočnú živú normu slovenskej spisovnej výslovnosti a ešte lepšie mohli slúžiť širokej verejnosti (s. 107).

V ďalšom texte S. Ondrejovič (1989, s. 191 – 192) upozornil na posun vo výslovnosti slova *anjel* (na rozdiel od pôvodnej latinskej výslovnosti [anjelus]) a jej ustálenie s diftongom *ie*, ktorý zmäkčuje predchádzajúci konsonant *n* a skracuje nasledujúcu dlhú slabiku [aňielski úsmeŭ]. Odporúča tiež zapisovanie slov *anjel* a *evanjelik* v zhode s výslovnosťou (t. j. aniel, evanielik).

Na sériu štúdií o slovenských laterálach a fonetických vlastnostiach laterály *l* v kombinácii s hláskami *e, i, í, ia, ie, iu* nadviazal R. Pavlík (2010, s. 143 – 158) s cieľom priniesť nové poznatky o realizácii sekvencií *l* + e-ový element a *l* + i-ový element v konkrétnom rečovom žánri a zistiť, do akej miery dochádza v tomto kontexte k depalatalizácii *l*. Analyzoval vybrané akustické a auditívne parametre hlásky *l* pred *e* a *i/i* a získané hodnoty porovnal s úrovňou tvrdosti/mäkkosti tvrdého *l* a ortografického *l*. Všetky laterály skúmal na súbore desiatich moderátorov Rádia Slovensko a herca V. Záborského, reprezentujúceho tradičný vzor spisovnej výslovnosti. Medzi moderátormi zistil štatisticky významné rozdiely medzi párm *l* – *l*, *l* – *l* pred *e*, *l* – *l* pred *i/i* a zväčša nesignifikantný rozdiel medzi párom *l* – *l* pred *i/i*, a teda minimálne tri rôzne laterálne hlásky: tvrdé *l*, polomäkké *l* a mäkké *l*. Výslovnosť V. Záborského sa líšila od moderátorov najmä v tom, že používal len jednu mäkkú laterálu *l*, t. j. nepoužíval polomäkké *l* (s. 156).

V roku 2009 vydala Matica slovenská po druhý raz PSV (1. vyd. 2005; dovtedy SPN 1984, 1988, 1996), čo podnietilo S. Ondrejoviča (2009, s. 219 – 230) zamyslieť sa nad metodologickými i praktickými otázkami slovenskej výslovnosti a jej kodifikácie, pretože PSV neprešli schválením v ortoepickej komisii JÚLŠ SAV ani v inej odbornej komisii celoslovenskej pôsobnosti, čo by zminimalizovalo sporné a nepri-

jateľné riešenia. Podľa viacerých slovenských jazykovedcov je živá výslovnosťná norma iná, ako ju podávajú PSV. Viaceré sociolingvistické sondy potvrdzujú, že sa nedodržiava palatálna výslovnosť v pozíciách *le*, *li*. PSV uvádzajú tvar *vozičkar*, ale PSP *vozičkár*. S. Ondrejovič nesúhlasí ani s mnohými výslovnosťnými riešeniami cudzích zemepisných názvov.

Pod vplyvom diachrónnej tendencie k redukcii konsonantických foném oslabená mäkkosťná konsonantická korelácia *l – l'* a v jej dôsledku rozkolísaná výslovnosť *l'* v rečovej praxi na mäkkú, polomäkkú, tvrdú alebo hyperkorektnú sa stala citlivým jazykovým až kultúrno-spoločenským problémom. J. Findra (2011, s. 56 – 62) preto uvažuje o potrebe vrátiť sa k myšlienke o dvojakej výslovnosti – mäkkej a polomäkkej, ako o tom uvažoval Ľ. Novák a ako to predpokladal pôvodný návrh PSP v päťdesiatych rokoch minulého storočia. Za rovnaké riešenie sa vyslovil aj S. Ondrejovič (2009, s. 225): „Ale skutočný stav v živom jazyku je už teraz iný: už teraz sa aj v najkultivovanejších prejavoch vyskytuje celý vejár výslovnosťných realizácií v pozícii pred *e*, *i* a *i*-ovými dvojhláskami od palatálnej po nepalatálnu, čo sa napokon odporúčalo kodifikovať už aj pred polstoročím (Horecký – Peciar 1952/53, s. 45 – 46).“

Aj na začiatku nového milénia ostali otvorené viaceré fonetické aj ortoepické otázky, napr. vzťah vetnej melódie a intenzity v rámci prízvuku. Á. Král' (2001, s. 257 – 277) preto sústredil svoju pozornosť na melódiu neutrálnej oznamovacej vety, ktorej intonácia podlieha systematickej mediálnej deformácii. Tou je stúpavá alebo rovná zdvihnutá melódia na poslednom rytmickom takte vety, resp. súvetia, ktorú registroval ako príznakovú v rozhlasových aj televíznych prejavoch. „Celkový dojem je monotónnosť a plochosť ešte zdôraznená manierovou intonačnou neuzavretosťou konca súvetia“ (s. 261). Bezpríznaková melodéma neutrálnej oznamovacej vety sa má vyznačovať výrazným melodickým poklesom (spádom), ktorý býva sprevádzaný aj poklesom intenzity. Vo svojej štúdii uvádza Á. Král' objektívne fakty o intonačných chybách v rozhlasových aj televíznych médiách, a preto ju venoval najmä rozhlasovým a televíznym moderátorom a redaktorom.

Na štúdiu Á. Král'a zareagovala H. Čertíková (2002, s. 74 – 77) zo Slovenského rozhlasu a S. Ondrejovič (2002, s. 77 – 81), podľa ktorého v prípade príznakovej oznamovacej intonácie ide „o netvorivú, neprofesionálnu a netalentovanú intonačnú schematizáciu made in Slovakia“ (s. 78). Na záver formuluje otázku, „či by si tento „štyl“ reči nemali všimnúť aj nové ortoepické výklady o intonácii a jej typoch a vzhľadom na jeho značný dosah na mladú generáciu aj zaujať k nemu stanovisko vo vzťahu ku kodifikačným možnostiam. Zrejme aj v tejto oblasti sa dá vyčleniť sféra ešte prijateľného a už neprijateľného“ (s. 80). Pre kodifikáciu odporúča posilniť nevyhnutnosť kultivovanej výslovnosti niektorých hovoriacich, najmä pracovníkov rozhlasu a televízie, ale aj politikov a učiteľov, ktorí pôsobia na úzus ďalších

generácií. „Zároveň je však dôležité, aby aj kodifikácia bola prirodzená, realistická a čo najpresnejšia, aby oslovila používateľov slovenského jazyka“ (s. 80).

V rámci ortoepických javov a problémov v hovorenej reči sa venovala pozornosť aj výslovnosti a zrozumiteľnosti v speváckom umení a hudobných textoch (Stanislav 1959, s. 8 – 22; Holý 1959, s. 154 – 157) a v javiskovej reči (Král 1986, s. 324 – 337), ako aj výslovnostným chybám poslucháčov slovenčiny na PF v Nitre (Holčík 1986, s. 338 – 343; tiež 1990, s. 334 – 342). Po roku 1989 sa riešila výslovnosť prevzatých (Šikra 1992, s. 79 – 87, 193 – 201) alebo cudzích slov v slovenčine, napr. francúzskych (Král – Bartoš 1989, s. 22 – 29), tiež portugalských (Trup – Kočiš 1993, s. 281 – 286) či španielskych osobných mien (Trup 1993, s. 358 – 361), alebo výslovnosť anglických názvov klubov NHL (Ološtiak 2004, s. 302 – 317).

V SR bola tiež publikovaná prvá štúdia výskumného tímu z Prešovskej univerzity o charakteristike vybraných suprasegmentálnych javov v reči orientovanej na dieťa v slovenčine (Mitrová – Sabol – Slančová – Zimmermann 2006, s. 3 – 17). Na základe získaného a analyzovaného materiálu charakterizujú reč matky orientovanej na dieťa suprasegmentálne vlastnosti ako „vyššie nasadenie hlasového registra; väčšie tónové intervaly, väčšia variabilita a expresivita melódie, výskyt príznakových typov kadencií; pomalšie tempo; dlhšie pauzy a výrazné pauzovanie výpovedí a častí výpovedí; prítomnosť emfázy a jej súčinnosť s realizovaním vyššieho hlasového registra, väčších tónových intervalov, pomalšieho tempa a dlhších páuz“ (s. 14 – 15).

4. KVANTITA A ZÁKON O RYTMICKOM KRÁTENÍ V SLOVENSKEJ REČI

Fungovanie kvantity, distribúcia krátkych a dlhých nositeľov slabičnosti a ich dištinktívna funkcia, ako aj regulovanie kvantity rytmickým zákonom – „štruktúrálnou dominantou“ (Novák 1937, s. 23) v oblasti vokalizmu slovenčiny utvára nielen jednu z najsvojráznejších zvukových črt spisovnej slovenčiny, ale aj často pertraktovanú tému príspevkov v SR po skončení druhej svetovej vojny a vlastne podnes. Problému kvantity sa na stránkach SR systematicky venovali viacerí jazykovedci, najmä Š. Peciar, L. Dvonč, J. Kačala a ďalší, ktorí však vždy nestáli na rovnakej pozícii.

Na nevhodne či nesprávne formulované poučky o rytmickom zákone a jeho výnimkách v PSP poukázal Š. Peciar (1946, s. 137 – 152, 217 – 224), pretože Ľ. Štúr kodifikoval rytmický zákon bezvýnimočne, tak ho prijali aj M. Hattala a M. M. Hodža a gramatiky z druhej polovice 19. storočia. Prvé pochybnosti o všeobecnej platnosti rytmického zákona vyslovil F. Pastrněk, opierajúc sa o J. Kollára, ktorý v Národných spievankách nezachovával rytmické krátenie, rovnako M. M. Hodža v knihe *Dobruo slovo Slovákom súcim na slovo* aj V. Pauliny-Tóth. Päť výnimiek formuloval až

S. Czambel (*prútie, básní, kúpia, kúpiac, krásné dieťa*)³ a tie následne rozšíril J. Damborský (*vtáci, námietka, súdievať*). Ďalšie výnimky priniesli PSP (1931: *nie-čí, rozprávkar/poviedkar, kúpavam*; 1940: *píšuci, zmúdriť*). Podľa Š. Peciaru sa však reálna výslovnosť spravuje rytmickým zákonom bez výnimky, skracujú sa všetky samohlásky vo všetkých gramatických kategóriách (*píšuci, rozprávkar/rozpravkar*), a to v dôsledku zmeny slabičného systému na mórový (podrobnejšie s. 149). Preto za nesprávnu považuje formuláciu pravidla o odvodzovacích príponách *-ár (-iar)*, *-áreň (-iareň)*, ktoré sa nikdy neskracujú. Za presnejšiu formuláciu považuje: „1. Odvodzovacie prípony *-ár (-iar)*, *-áreň (-iareň)* bývajú spravidla dlhé, takže sa podľa rytmického zákona skrakuje predchádzajúca slabika v slove, napr. *čítať – čítáreň*... 2. Keď k slovám, odvodeným príponou *-ík*, pristupuje ďalšia odvodzovacia prípona *-ár (-áreň)*, prípona *-ík* sa kráti podľa prvého pravidla, napr.: *košík – košíkar*... 3. V niektorých slovách novšieho pôvodu podlieha však aj prípona *-ár* (a všetky odvodené prípony) kráteniu podľa rytmického zákona. Napr.: *krúžok – krúžkar*... 4. Prípady ako *mliekar, mliekáreň* nemožno ani v spisovnej výslovnosti pokladať za porušenie rytmického zákona, pretože v slabičnom systéme s dynamic-kým (intenzitným) poňatím kvantity, za aký treba pokladať aj dnešnú spisovnú slovenčinu, dvojhlásky prestali byť príznakovým členom korelácie intenzity, takže sa môžu vyskytovať aj v neutralizačnej polohe“ (s. 218 – 219). Š. Peciar za výnimky z rytmického zákona nepokladá ani prípady s dvoma susediacimi slabikami, v ktorých sa vyskytujú dvojhlásky (*svietia – svietiac – svietiaci*). A „v zložených slovách sa rytmický zákon nezachováva. Tvary, ako *tisíckrát, jedenásťnásobný* ap., nie sú „výnimky“, ale celkom pravidelné zložené tvary. Podobne nie sú „výnimkami“ zložené slová, ako *súčiastka, zásielka, námietka, alebo niekým, niečím, niečí* ap.“ (s. 223).

Autorom ďalšej fonologickej štúdie je takisto Š. Peciar (1947/1948, s. 72 – 86). Pri fonologickom hodnotení samohláskových skupín v cudzích slovách zdôrazňuje, že „pre štruktúru jazyka je dôležité nielen to, aké fonémy obsahuje, ale aj to, ako sa jednotlivé fonémy k sebe radia, ako sa zoskupujú“ (s. 77). Aj dva jazyky s rovnakým inventárom foném sa môžu od seba odlišovať, ak sú v každom jazyku iné pravidlá zoskupovania foném. O hodnotení samohláskových skupín v cudzích slovách rozhodujú práve zákony zoskupovania foném a potom morfematické rozhranie. Dvojhláskou nikdy nie je dvojica samohlások, ak je medzi nimi morfematický švík. Pri hodnotení samohláskových dvojíc uvažuje Š. Peciar o dvoch tendenciách: „1. Pravdepodobnosť diftongického hodnotenia samohláskových skupín *ia, ie, iu, uo* je tým väčšia, čím ďalej je samohlásková skupina od začiatku slova a čím bližšie je ku koncu slova (prípady s morfematickým švíkom medzi obidvoma samohláskami sa vyluču-

³ Výnimky z pravidla o rytmickom krátení reprezentujeme konkrétnymi príkladmi morfologických, resp. lexikálnych foriem bez ich gramatického opisu.

jú). 2. Pravdepodobnosť diftongického hodnotenia spomenutých samohláskových skupín je tým väčšia, čím menej sa slovo cíti ako cudzie“ (s. 78). Inak hodnotí spojenia samohlások *a*, *e*, *o* s nasledujúcim *i* alebo *u*, keďže slovenčina nemá klesavé dvojhlásky (*ai*, *au*), skupiny samohláska + *j*, resp. samohláska + *v* môžu sa vyslovať ako *aj*, resp. *av*. Takejto výslovnosti sa prispôbili v cudzích slovách nielen skupiny *aj*, *ej*, *av*, *ev* ap., ale zväčša aj samohláskové skupiny *ai*, *ei*, *oi*, resp. *au*, *eu*, *ou*. „V prípadoch, v ktorých sa cudzie slovo v povedomí hovoriacich zreteľne rozkladá na niekoľko morfeatických jednotiek, a to tak, že morfeatický švík je práve medzi obidvoma komponentami samohláskových skupín *au*, *eu*, *ai*, *ei* ap., vyslovujú sa spomenuté skupiny dvojslabične, t. j. hodnotia sa ako dve heterosylabické samohlásky“ (s. 83).

J. Orlovský (1947/1948, s. 86 – 92) vo svojej štúdiu nesúhlasí s názorom Š. Peciar (1946, s. 86 – 91) o vkladnej samohláske *-i-* v slovenčine, pretože odporuje duchu a systému slovenského jazyka. Uvádza veľké množstvo dokladov a ich štruktúrny rozbor v slovenských nárečiach i v spisovnom jazyku. „Že v spisovnej slovenčine vkladné *-i-* vôbec nejestvuje, svedčí aj ten dôležitý fakt, že *-i-* je morfonologicky významotvorná morféma (najmä v kategórii slov, značiacich zamestnanie), napr.: *žiačik* – *žiačika*, ale *žiačka* (f.)...“ (s. 92).

Na Peciarovu štúdiu o vkladnom *-i-* zareagoval aj L. Dvonč (1949/1950, s. 5 – 7) v zhode s J. Orlovským. Podľa L. Dvonča je odvodzovacia morféma *-ik-* produktívnejšia ako produktivita morfém *-ek-*, *-ok-*. „Pri skloňovaní deminutív na *-ik* sa zväčša zachováva lexikálno-sémantický prvok bez zmeny aj v ostatných pádoch, čo je v súhlase s tendenciou zachovávať lexikálno-sémantický prvok nezmenený a tým aj s tendenciou zrušovania alternácií, preto *žiačik/ø* – *žiačik/a*, *vtáčik/ø* – *vtáčik/a* ap. Popritom sa od deminutív na *-ik* užívajú v ostatných pádoch tvary bez tohto *i*“ (s. 7).

Na kvantitu pri tvorení predponových substantív sa opätovne, v nadväznosti na J. Štolca (1952/1953, 413 – 415), sústredil Š. Peciar (1969, s. 266 – 276) na materiáli Slovníka slovenského jazyka, ktorý mu umožnil presnejšie a detailnejšie opísať slovtvorné typy aj kvantitatívne pomery predponových substantív. Predlžujú sa niektoré jednoslabičné predpony zakončené samohláskou: *na-*, *za-*, *pri-*, *vy-*, *u-*; menej dôsledne sa predlžuje predpona *pre-* a zriedka predpony *do-* a *po-*. Predpona *sú-* je vždy dlhá (okrem slov *sused*, *suseda* a ich odvodenín). Nepredlžujú sa predpony *o-*, *zo-*, predpony zakončené spoluhláskou: *bez-*, *ob-*, *od-*, *nad-*, *pod-*, *pred-*, *roz-* a ich dvojslabičné varianty typu *obo-*, *nado-*, *rozo-* a napokon dvojslabičné predpony typu *mimo-*, *proti-*, *spolu-* (s. 267).

Počet výnimiek z rytmického zákona vývinovo pribúdala, na čo upozornil L. Dvonč (1963, s. 224 – 230) jednou z novších výnimiek pri feminínach. Ide o skloňovanie miestneho názvu *Mlynárce* v G, D, a L pl., kde porušovanie rytmického zákona je silnejšie než jeho dodržiavanie. Pri tvaroch *Mlynáric*, *Mlynárčiam*, *Mly-*

nárciach ide o prenikanie tvarov s diftongom po predchádzajúcej dĺžke. Podľa L. Dvonča nejde o náhodné porušovanie rytmického zákona, ale o jeden z prejavov všeobecnej tendencie, ktorá sa prejavuje v jeho postupnom zániku v rámci jednoduchého, nezloženého slova (s. 230). V ďalšej štúdií L. Dvonč (1969, s. 290 – 297) uvádza novšie prípady porušovania rytmického zákona, ktoré sú však zriedkavé (*kávienka*) až exkluzívne (*séméma*, *šerífát*). L. Dvonč sa jednoznačne priklonil za uznanie podoby *kávienka* namiesto *kávenka* (s dodržiavaním rytmického zákona). Dnes uvádza elektronický webový *Ortograficko-gramatický slovník slovenčiny. A – Ž* (požívateľská verzia SSSJ)^[1] z roku 2016 iba podobu *kávenka*. Povedomie o tejto forme však posilňujú aj obľátky s krémovou náplňou *Kávenky*, jeden z najstarších produktov Pečivární v Seredi.

L. Dvonč (1968, s. 187 – 190) vo svojej štúdií využil rytmický zákon na dôkaz, že v spisovnej slovenčine existuje diftong *io*. Opiera sa o doložený tvar *matriošok* v časopise *Slovenka*, čo ho vedie k záveru, že krátky vkladný vokál *-o-* je výsledkom skrátenia, aké býva po diftongoch *ia*, *ie*, *iu*, *ô* v prípadoch, v ktorých sa uplatňuje rytmický zákon.

F. Sabol (1980, s. 174 – 177) konštatoval stále nevyriešenú otázku definície diftongov, ich vzťah k diftongoidom a spojeniam dvoch vokálov, medzi ktorými je slabičná hranica. Podľa F. Sabola sa pri druhových prívlastňovacích adjektívach veľmi výrazne pociťuje potreba „mäkkých“ a zároveň dlhých ohýbacích prípon a *i*-ové tvary (v *osiom hniezde*, *na kuriom truse*, *v medvediom brlohu*, *husiou masťou*, *s koziou briadkou*, *pod Babiou horou*). Nazdáva sa preto, že by sa uvedené tvary mali pokladať za spisovné. Analogicky by sa mali kodifikovať i tvary zámen *čiom*, *čiou* a ich odvodeniny *dačiom*, *voľačiom*, *čiomkol'vek*, *hocičiou*, *niečiou*, *čiousi* a i. Morfológicky by sa tým odlišili tvary opytovacích a neurčitých zámen od tvarov prívlastňovacích zámen: *o čom* a *o čiom*, *na dačom* a *na dačiom*. (s. 176).

Pri návrhoch F. Sabola sa pozastavil V. Uhlár (1981, s. 171 – 174) a s jeho úvahami nesúhlasí, pretože „neželateľným spôsobom podporuje rozkolísavanie súčasnej spisovnej normy a kodifikácie“ (s. 172). PSP (1967, s. 71) hodnotia tvary s diftongom *io* namiesto tvarov s vokálom *o* ako nesprávne.

L. Dvonč (1990, s. 173 – 179) sa vrátil k existencii diftongu *io*, ktorý podľa neho je prvkom fonologického systému súčasnej spisovnej slovenčiny, vyskytuje sa vo viacerých druhoch morféme a rozširuje svoju frekvenciu (s. 174) prevzatím cudzích slov so spojením hlások *io*. Teda stáva sa produktívnym prvkom fonologického systému súčasnej spisovnej slovenčiny, resp. sústavy dvojhlások. „Pribudnutím tohto prvku sa podobne ako pribudnutím dvojhlásky *iu* v minulosti zvyšuje pravidelnosť sústavy dvojhlások v spisovnej slovenčine, ktorá spočíva v korešpondencii krátkych samohlások s jednoduchými dlhými samohláskami a *i*-ovými dvojhláskami: *a – á – ia*, *e – é – ie*, *o – ó – io*, *u – ú – iu*“ (s. 179). V kontexte

svojho skoršieho hodnotenia (1968) odkazuje aj na J. Sabola (Kráľ – Sabol 1989, s. 292), podľa ktorého diftong *io* leží na krajnej periférii mikrosystému diftongov skôr ako „diftongoid“.

V ďalšom ročníku SR sleduje L. Dvonč (1991, s. 170 – 178) vznik a vývin diftongu *ô* a jeho výskyt, ktorý je vymedzený derivovaním slov aj ich ohýbaním, najmä v G pl. feminín (*obloha – oblôh*), produktívna je aj alternácia *o/ô*.

Po vydaní PSP v roku 1991 sa medzi ortografické pravidlá dostali zmeny v systémovej jave, ktoré sa týkali zrušenia niektorých výnimiek z rytmického zákona. M. Sokolová (1992, s. 105 – 108) poukazuje na súvis fonologických, morfológických a derivačných javov a reťazenie vyvolané pomerne malými systémovými zmenami. Zdanlivo malé úpravy fonologických pravidiel ovplyvnili skloňovanie substantív typu *výškarka*, typu *prevádzkareň*, adjektív typu *sánkarový* a participií typu *píšuci*.

Najnovšie zmeny v oblasti kodifikácie rytmického krátenia v spisovnej slovenčine po 3. vydaní KSSJ v roku 1997 zosumarizoval L. Dvonč (1997, s. 218 – 226) najmä s ohľadom na skutočnosť, že viaceré (*umieračik, posmievačik, mliečňak*) sa neuvádzajú medzi doplnkami, opravami a zmenami v úvode tohto vydania.

M. Považaj (1997, s. 226 – 235) považoval prípravu nového vydania PSP z roku 1998 a 3., doplneného a prepracovaného vydania KSSJ v roku 1997 za príležitosť vyrovnať sa s kritickými hlasmi týkajúcimi sa nedôslednej kodifikácie z r. 1991, keď sa krátke prípony *-ar* (*-arka*), *-arský*, *-arstvo*, *-areň*, *-arenský* kodifikovali iba po predchádzajúcej monoftongickej dlhej slabike. Autori 3. vyd. KSSJ nepokladali za vhodné ani odôvodnené vrátiť sa v kodifikácii k stavu pred rokom 1991 a priklonili sa k možnosti uplatňovať pravidlo o rytmickom krátení aj po predchádzajúcej dlhej slabike s dvojhĺskou. Zmena kodifikácie sa dotkla trinástich slov s príponou *-ár* a siedmich slov s príponou *-áreň* a od nich odvodených slov. Ide o tieto slová: *desiatar, dialkar, lahôdkar, mliekar, omietkar, oštiepkar, pamiatkar, pasienkar, pochôdzkar, polievkar, poviedkar, sviečkar, škôlkar, voľnomyšlienkar; lahôdkareň, mliekareň, obliekareň, premieta-reň, prezliekareň, ulievareň, zlievareň*. Podľa M. Považaja „týmto riešením sa jednak vychádza v ústrety kritickým hlasom, ktoré upozorňovali na nedôslednosti kodifikácie z r. 1991, a to aj z hľadiska systémovej, jednak sa posilňuje jedna z osobitých vlastností spisovnej slovenčiny – uplatňovanie pravidla o rytmickom krátení“ (s. 235).

V diskusií o smerovaní rytmického zákona polemicky vecne, ale aj so subjektívnymi atakmi pokračovali J. Kačala (1998, s. 230 – 237; 1999, s. 150 – 157; 2008, s. 89 – 100), ktorý rytmický zákon považuje za prejav „špecifického typologického usporiadania nášho jazyka, predovšetkým prevažujúcich flektívnych znakov“ (s. 236), L. Dvonč (1998, s. 291 – 299; 1999, s. 279 – 291, 345 – 354; 2000, s. 221 – 226), ako aj L. Ďurovič (2006, s. 224 – 239; 2008, s. 293 – 296), ktorý diskusiú zhodnotil vyjadrením: „... kvantita slov ako *bábkár* či *bábkar, mliekáreň* či *mlieka-*

reň alebo dokonca *mlekáreň*, *dávavať* a *pišúci* či *dávavať* a *pišuci*, *umieráčik* a *umieračik* je kodifikovaná inak v pôvodnom Krátkom slovníku slovenského jazyka (KSSJ) z r. 1987 a inak, presne naopak, v treťom vydaní toho istého slovníka; inak v tuším jedenástich vydaniach Pravidiel slovenského pravopisu pred rokom 1990, a inak, opačne, v Pravidlách z r. 1991 a ešte opačnejšie v ich druhom vydaní z r. 1998...“ (s. 224). Ako jediné realistické východisko z tohto chaosu vidí, „aby sa čím najskôr v tomto bode kodifikácia oficiálne zmenila a aby sa celkom oficiálne pripustili pravopisné – a teda i výslovnostné – dvojtvary: *bábkar* i *bábkar..*“ (s. 237).

Diachronne a synchronne aspekty kvantitatívnej stability sufixu *-ár/-áreň* ozrejmlil L. Kralčák (2007, 355 – 370). Stabilný charakter kvantity v sufixe *-ár* determinuje jej vlastnosť, že je rezistentná voči rytmickej neutralizácii, „jej kvantita plní sémanticko-pragmatickú funkciu: pôsobí ako nevyhnutný jednoznačný indikátor slovotvorného významu a potenciálne aj širšieho súboru derivačno-gramatických významov. Bez kvantity sa uvedená indikácia v sufixe *-ár* oslabuje, čo reálne spôsobuje nejasnosti pri tvorení, ale napokon i pri vnímaní niektorých tvarov a nových slov“ (s. 369).

V nadväznosti na širokú diskusiu o rytmickom krátení v spisovnej slovenčine si opätovne všima historické východiská a vývinové tendencie kvantity a rytmického zákona v Czambelovej *Rukoväti spisovnej reči slovenskej* J. Kačala (2006, s. 340 – 349) v príspevku, ktorý pôvodne predniesol na vedeckom seminári Jazykovedné dielo Sama Czambla (1856 – 1909). J. Kačala sa v ňom vrátil k názoru L. Ďuroviča o tom, že „jazykovému vedomiu slovenskej (martinskej?) inteligencie“ mohli zodpovedať iba podoby *článkar*, *stávkár* (s. 345). J. Kačala názor L. Ďuroviča hodnotí ako špekulatívny a nepresvedčivý. Nepresvedčivosť uvedeného názoru opiera aj o zistenia A. Ferenčíkovej (2005, s. 139), ktorá priniesla doklady na neutralizáciu kvantity v prípone *-ár*, prípadne *-áreň* aj z oblasti Turca, ktorý bol východiskom martinského úzu a martinskej normy ako osobitného útvaru v dejinách nášho spisovného jazyka, ktorý vedecky opísal a kodifikoval S. Czambel. „Tieto doklady, ako aj iné pramene jednoznačne vyvracajú tézu o jestvovaní „slovotvornej morfémy *-ár* rezistentnej voči neutralizácii kvantity“ (Ďurovič, 2005, s. 91) v rozhodujúcej časti stredoslovenských nárečí a sprostredkovane aj v spisovnom jazyku“ (s. 345). Podľa J. Kačalu slovenská kvantita v Czambelovej *Rukoväti spisovnej reči slovenskej* „je bytostne zviazaná s rytmickým zákonom, ktorý reguluje výskyt kvantity v slovotvorných a gramatických príponách v závislosti od prítomnosti alebo neprítomnosti kvantity v predchádzajúcej koreňovej alebo kmeňovej slabike“ (s. 348).

Teóriu E. Paulinyho o vzniku rytmického zákona analyzoval S. Habijanec (2008, s. 75 – 88). Kritike podrobil Paulinyho hypotézu o vzniku rytmického zákona. E. Pauliny nadväzoval na Novákovu tézu o odlišnom priebehu kontrakcie a denazalizácie v strednej slovenčine na jednej a v západnej a východnej slovenčine na druhej strane.

E. Novák (1932, s. 12 – 14; 1935, s. 17; 1980, s. 132 – 133) vypracoval hypotézu, že v strednej slovenčine sa denazalizácia uskutočnila skôr ako kontrakcia, zatiaľ čo v ostatných slovenských nárečiach to bolo naopak. Podrobná historickolingvistická analýza S. Habijanca ukazuje, že táto hypotéza nemá žiadny základ v zdokumentovaných lingvistických faktoch, a teda Paulinyho teóriu nemožno považovať za hodnovernú.

Na chronológiu pravidiel o rytmickom krátení sa zamerl M. Pukanec (2016, s. 160 – 165), ktorý považuje regresívne pravidlo o rytmickom krátení v činiteľských menách na *-ár* v slovenčine za jedinečné, pretože „jeho základom je v slovanском prostredí neobyčajná tisícročná kvantitatívna stabilita sufixu *-ár*. Bolo by preto vhodné neprehliadať tento fakt ani pri kodifikácii“ (s. 164).

E. Kralčák (2012, s. 31 – 39) priniesol „objav“ novej výnimky z pravidla o rytmickom krátení, ktorá „nebola deklarovaná v žiadnej z doterajších kodifikácií a nie je ani v tej, ktorá platí v súčasnosti“ (s. 31). Ide o frekventatíva a imperfektíva so sufixom *-úv-* vzoru *pracovať*, ktoré nadobúdajú kvantitu deriváciou od substantív, príp. adjektív a pôvodne dlhý neslovesný základ sa už potom v celom slovotvornom rade kvantitatívne nemení, napr. *háčik* → *háčkovať* → *háčkúvať*, *sánky* → *sánkovať* → *sánkúvať* atď. „Sufix *-úv-* nepreukazuje regresívne pôsobenie, a teda nevytvára tlak na alternačné skracovanie základu“ (s. 36).

5. KVANTITA A SÚČINNOSŤ FONOLÓGIE S DERIVATOLÓGIU A MORFOLÓGIU

V začiatkoch vydávania časopisu SR sa príspevky o kvantite vzťahovali na jej fungovanie v derivačných procesoch, sledovala sa najmä situácia pri sufixálnej derivácii.

A. Jánošík (1949/1950, s. 82 – 99) sa zamerl na problém kolísania kvantity rodinných mien na *-in*, ktoré vznikli oslabením prvotného privlastňovacieho adjektíva označujúceho rodinný vzťah matky k dieťaťu (*Betin*, *Filin*). Krátka slabika materinských priezvisk na *-in* ostáva aj v tvaroch priezvisk na *-inec* (*Betinec*, *Haninec*), ktoré označujú rodinný vzťah matky s príslušným krstným menom do druhého pokolenia, ako aj v tvaroch rodinných mien na *-čin* (*Ančin*, *Borčin*). A. Jánošík považuje krátke koncové *-in* v materinských rodinných menách v slovenčine za silnú tendenciu, a preto náležité sú tvary priezvisk na *-in* s krátkou kvantitou, nech sú akéhokoľvek základného mena alebo pôvodu (s. 98).

J. Horecký (1952/1953, s. 62) sa venoval substantívam odvodeným od imperfektív sufixom *-dlo*, pri ktorých sa spravidla zachováva pôvodná kvantita infinitívu bez ohľadu na to, či ide o dlhý monoftong alebo diftong.

L. Dvonč (1952/1953, s. 193 – 204) skúmal kvantitu substantív na *-tel'* a *-č'*. Tieto deverbatíva rozdeľuje do dvoch skupín: 1. slová, ktorých slovesný základ má v kmeni krátkosť (*nakladať* – *nakladač*), a 2. slová, ktoré majú v kmeni dĺžku, ktorá

sa zachováva (*pomáhat' – pomáhač'*) alebo sa skrakuje (*sádzat' – sadzač'*). Ťažkosti s kvantitou nastávajú pri poslednej skupine, ktorá má charakter nepravidelnosti (s. 194). Uskutočnený prieskum ukázal, že pri deverbatívach na *-tel'* a *-č'* treba dávať prednosť formám, ktoré sa z hľadiska kvantity zhodujú s príslušnými slovesnými tvarmi, od ktorých sú odvodené. Pri slovách odvodených príponou *-č'* od slovíčok s dlhou kmeňovou slabikou 1. sa dlhá slabika zachováva: *dvihač', krájač'*; 2. dlhá kmeňová slabika sa skrakuje: *predávať' – predavač', udávať' – udavač'* (s. 202). Pri slovách ako *hráč', poslucháč'* nejde o príponu *-č'*, pred ktorou sa samohláska *a* zdlžuje, ale o odvodzovaciu príponu *-áč'*, ktorou sa tvoria jednak nomina agentis: *česáč'*, resp. aj nomina officii: *česáč' bavlny*, jednak pomenovania majúce skôr ráz nositeľa vlastnosti, ako aj mená nástroja (nomina instrumenti): *cengáč', rapkáč'* (s. 202). „Niet bezpečných dôkazov pre predpoklad, že by sa pomocou kvantity rozlišovali pri substantívach na *-tel'* a *-č'* nomina agentis a nomina officii“ (s. 204).

Výklad L. Dvonča (1954, s. 298 – 302) o morfémových alternantách *-ár/-iar* pri deverbatívach spresnil poučku o výskyte jednej alebo druhej podoby tejto morfémy po predchádzajúcich spoluhláskach *b, v, s, z, l* tým, že „sa prizerá na spôsob časovania príslušného slovesa, od ktorého sa slovo na *-ár/-iar* odvodzuje. Ak sa slovo na *-ár/-iar* odvodzuje od slovesa, ktoré má v 3. os. pl. idk. préz. koncovku *-ia*, má podobu na *-iar* (*kvasiareň, voziar, farbiar, taviareň* atď.). Ak sa slovo na *-ár/-iar* odvodzuje od koreňa slovíčok s koncovkou *-ú* v 3. os. pl., má podobu na *-ár*: *vyšiváreň, natieráreň, odlieváreň, česáreň, pisár, tesár*“ (s. 301 – 302).

V ďalšom príspevku (Dvonč 1955, s. 189 – 190) si všimol skrakovanie prípon *-ík* a *-ičko* pri odvodzovaní slov na *-ár*. Prípona *-ár* sa pripája aj k slovám s príponami *-ík/-ník* (*košík, medovník*), ďalej *-iček, -ičko* (*koniček, slovičko*), ktoré sa po pripojení sufixu *-ár* skrakujú (*hlinikáreň, koničkárenie*).

M. Urbančok (1959, s. 272 – 277) sa snažil postihnúť, prečo sa pri nedokonavých slovesách vo vidových dvojiciach *napadnúť' – napádat', upadnúť' – upadať'/ upádat', dopadnúť' – dopadať'* atď. vyskytujú rozdiely v kvantite koreňa. Zistil, „že sa koreň dlží vtedy, keď ide o odstránenie homonymity v pomere k dokonavým členom typu *padat' – napadat'*“ (s. 277).

Kvantitatívne zmeny pri odvodzovaní slov na *-ák/-iak*, resp. v ktorých slovách nenastáva alebo nastáva skrakovanie, zasa skúmal L. Dvonč (1960, s. 163 – 170). Podobne ako pri slovách utvorených inými príponami aj typ so zachovaním koreňovej dĺžky (*písmo – písmak, piaty – piatak*) predstavuje v súčasnej spisovnej slovenčine produktívny spôsob tvorenia, kým skrakovanie koreňovej dĺžky je neproduktívne (*hlúpy – hlupák, obúvať' – obuvák*).

Potrebu formulovať pravidlá o využívaní kvantity vokálov pri odvodzovaní slov a tvorení tvarov, teda o slovo- a tvarotvorných kvantitatívnych alternáciách, ktoré môžu byť východiskom formulovania príslušných ortoepických poučiek, pri-

pomína Š. Peciar (1967, s. 82 – 89). Činil tak v širšej sérii štúdií v 32. a 33. ročníku SR. Hláskoslovnou a slovotvornou analýzou skúma adjektíva s príponou *-tel'ný/-itel'ný*, pri odvodzovaní ktorých sa spravidla zachováva kvantita všetkých slabík základu nezmenená, zachovávajú sa krátke i dlhé slabiky (*ne-prija-tel'ný, ne-dokáza-tel'ný*). Výnimočne sa skrakuje predposledná dlhá slabika základu v adjektívach *ne-číta-tel'ný, ne-vyspyta-tel'ný, ne-zluči-tel'ný, ne-zastupi-tel'ný* a i.

V nasledujúcich štúdiách si všima rozloženie kvantity vokálov v odvodených maskulínach formantmi *-č, -ač, -áč, -iač* (Peciar 1967, s. 134 – 145), ktorých sa spravidla zachováva kvantita slovesného základu. V deverbatívach s formantmi *-tel'/-itel'* (Peciar 1967, s. 204 – 209), ktoré si spravidla takisto zachovávajú bez zmeny kvantitu slovesného základu (*bádateľ, odosielateľ, úročiteľ*), niektoré substantíva na *-tel'* majú proti slovesnému základu skrátenú (predposlednú) slabiku základu: *čitateľ* (činiteľské meno i matematický termín), *kazateľ, pisateľ, dobyvateľ, obyvateľ, vydavateľ, zberateľ; kupiteľ, ochraniteľ, postupiteľ, uchvatiteľ, vykupiteľ, zastupiteľ; pokušiteľ, premožiteľ*. V činiteľských menách s príponou *-ca* (Peciar 1967, s. 257 – 266), kde sa kvantita spravidla tiež zhoduje s kvantitou základových slov – dejových mien alebo sloviess (*darca, obhajca, správca, záujemca*). Substantíva s príponou *-ák/-iak/-ak* (Peciar 1968, s. 7 – 15), ktoré sa tvoria od slovesných i menných základov, vykazujú isté nepravidelnosti, pokiaľ ide o kvantitu samohlások. V závere štúdie formuloval základné poučky o znení a kvantite substantív s príponou *-ák/-iak/-ak* (s. 15).

J. Štolc (1967, s. 266 – 273) skúmal vokalickú alternáciu *e/ø* v paradigme maskulín zakončených na *-er, -el, -en*. Analýza materiálu ukázala, že o striedaní *e/ø* v deklinácii prevzatých substantív zakončených na *-er, -el, -en* treba uvažovať osobitne. Striedanie *e/ø* v skloňovaní substantív na *-er* má iný priebeh ako v deklinácii substantív na *-el*. V deklinácii substantív na *-en* striedania *e/ø* niet a *-e-* sa dôsledne zachováva.

Vidovú vokalickú alternáciu *ie/á* charakterizuje opäť Š. Peciar (1968, s. 65 – 72) ako málo produktívnu, ale pravidelnú pri predponových slovesách odvodených od troch základných sloviess *niešť, viesť, viezť*. „Je pomocným morfológickým prostriedkom pri utváraní čisto vidových dvojíc typu *rozniesť – roznášať, rozviesť – rozvádzať, rozviezť – rozvážať*“ (s. 72).

Š. Peciar (1969, s. 266 – 276) sa vracia ku kvantite, tento raz v derivátoch na *-ec*, pretože o kvantite slovotvorného základu substantív na *-ec* bolo v odbornej literatúre veľmi málo zmienok. Kvantitu všetkých substantív s príponou *-ec* skúmal na rozsiahlom materiáli Slovníka slovenského jazyka. Jeho prieskumom sa potvrdilo: „1. V prevažnej väčšine substantív s príponou *-ec* sa zachovávajú bez zmeny kvantitatívne pomery (krátke i dlhé slabiky) odvodzovacieho základu. 2. V dvojslabičných činiteľských menách, ojedinele aj v niektorých iných dvojslabičných menách s príponou *-ec* sa skrakuje dlhá slabika v základe. Krátka slabika ostáva bez zmeny“ (s. 25). Š. Peciar preto kvantitu substantív na *-ec* v spisovnej slovenčine charakterizuje ako ustálenú.

Pri skúmaní kvantity slovíes na *-ovat'* je podľa Š. Peciara (1970, s. 142 – 152) potrebné rozlišovať denominatíva a deverbatíva. V denominatívach sa uplatňuje tendencia zachovávať dĺžku základového mena (*číslovať, čiarkovať*), iba v niektorých domácich slovesách a v niektorých typoch slovíes s cudzími základmi je pred príponou *-ova-* krátka slabika proti dĺžke v príslušnom mene (*križovať, murovať*). Pred príponou *-izovat'* je v základe vždy krátkosť (*historizovat', inventarizovat'*). V kvantite deverbatív sa uplatňuje tendencia skracovať dĺžku bezprostredne pred príponou *-ova-*. „Táto základná tendencia sa však kríži s opačnou tendenciou zachovávať dĺžku, ktorá sa uplatňuje najmä v slovesách s mennou koreňovou morféomou: *-ciel'ovat', -síd'ovat', -tried'ovat', -ried'ovat', -čiarkovat'* ap.“ (s. 152).

L. Dvonč (1977, s. 28 – 35) upozornil na neúplnosť a nedynamickosť opisov alternácií v prácach o spisovnej slovenčine, a to v kontexte opisu konsonantickej alternácie *h/z*, ktorá sa podľa neho využíva v spisovnej slovenčine vo väčšom rozsahu, ako sa bežne uvádzala v dovtedajšej odbornej literatúre. Ako obchádzané prípady uplatňovania alternácie *h/z* spomína maskulína obyvateľských mien na *-an* (*Praha – Pražan, Brehy – Brežan, Dlhá – Dlžan*). „Alternácia *h/z* rovnako ako iné alternácie tesne súvisí s produktívnosťou alebo neproduktívnosťou jednotlivých slovo tvorných typov a typov skloňovania alebo časovania“ (s. 34).

Nové zistenia o konsonantickej alternácii *k/č* v spisovnej slovenčine publikoval L. Dvonč (1980, s. 129 – 136). Konštatuje, že alternácia *k/č* sa v spisovnej slovenčine systémovo uplatňuje pri tvorení slov; pri tvorení tvarov sa systémovo uplatňuje už iba pri časovaní slovíes typu *skákat' – skáčem*; pri tvorení tvarov substantív jej už niet (okrem *človek – človeče, oko – oči*). Alternácia *k/č* sa takto uplatňuje ako zvukový signál, ktorým sa rozlišuje slovo tvorný a tvaro tvorný proces v spisovnej slovenčine (Sabol 1976, s. 443). V tvarosloví badať rozširovanie alternácií korelovaných konsonantov a ústup alternácií nekorelovaných konsonantov, ku ktorým patrí aj alternácia *k/č* (Sabol 1978, s. 36).

Fonéma *č* v spisovnej slovenčine venoval pozornosť opäť L. Dvonč (1982, s. 352 – 357). Fonéma *č* je produktívna, uplatňuje sa v morfológii, t. j. v jednotlivých konsonantických alternáciách (*k/č, c/č, g/č*) alebo aj dvoch konsonantov s konsonantom *č* (*ck/č*, napr. *Nemecká – Nemečan*) a dvoch konsonantov s inými dvoma konsonantmi, z ktorých jeden je konsonant *č* (*ck/čt*, napr. *anglický – angličtina*). Konsonant *č* je dnes často aj na začiatku niektorých slovo tvorných prípon, ktoré vznikli perintegráciou zo starších tvarov s alternáciami niektorého konsonantu s konsonantom *č*. Výskyt fonémy *č* sa zvyšuje aj jej používaním ako osobitného slovo tvorného sufixu *-č*, ďalej jej používaním v niektorých ďalších slovo tvorných príponách (s. 356).

K. Palkovič (1985, s. 296 – 302) skúmal kvantitu vokálov po mäkkých konsonantoch, najmä po *j*. V domácej lexike sa v dlhých pozíciách nevyskytuje spojenie

konsonantu *j* s dvojhĺaskou, s dlhým *é* ani s dlhým *ó*. Spojenie s dlhým *á* je obmedzené na G pl. (*jama – jám*) a na deriváty s príponami *-ár, -áreň* (*strojár, strojáreň*). Fonologický systém slovenčiny nepripúšťa spojenia *jia, jie, jô* a spojenia *jé, jô* sa obmedzujú na cudzie, resp. prevzaté a expresívne slová, spojenie *já* v domácich slovách iba na pozíciu v prípone *-ár* (s. 302).

Kvantitatívne alternácie v lexémach so sufixmi *-ár, -áreň* cez prizmu širokého materiálu sledujú M. Sokolová a A. Jarošová (2008, s. 193 – 211). Vychádzajúc z relevantného faktu zachovávanía striedania dlhých a krátkych slabík ako typologickej vlastnosti slovenčiny, uvádzajú tri mechanizmy tejto vlastnosti: 1. kvantitatívna inverzná alternácia v radixe a sufixe (*úzky – užší, čítať – čítáreň*); 2. kvantitatívna neutralizácia, resp. rytmický zákon v sufixe a koncovke (*právnik, miesta, krásny*); 3. sekundárne aj infíxy pri jadrových, predovšetkým modifikačných morfédoch (*priamejší, známejší, chválenkár*) (s. 194). Do úvahy však treba brať morfédy rezistentné voči kráteniu, a to gramatické a derivačné morfédy hlavne s *i*-ovými diftongmi a vokálom *i* (*prútie, chvália, zmúdre; vtáči*). Autorky pri skúmaní alternácií v lexémach so sufixmi *-ár/-iar, -áreň/-iareň* tiež upozorňujú na ďalšie silné faktory, ktoré „ovplyvňujú ich realizáciu (brzdia ju či posilňujú)“ – sémantický (realizovaný pri nožnej strate súvislosti medzi motivantom a motivátom) a derivačný (nezhoda medzi morfeomatickou a sylabickou štruktúrou jednotky) faktor (s. 195). Výskum autoriek potvrdzuje, že pred sufixom *-iar* rezistentným voči kráteniu prebiehajú alternácie *i, ú, é, ó* (okrem *gýčiar, rýchliareň, múčiar*), ale nealternujú diftongy *ia, ie, ô* a vokál *á* (okrem *sadziareň, kaviareň*). Pred sufixom *-ár*, ktorý podľa kodifikačných úprav z roku 1991 podlieha kráteniu, prebiehajú tiež častejšie alternácie *i, é, ó* (okrem *hríbar a frézar*); menej časté sú alternácie pri *ú* a v menšine je alternácia pri *á*; nealternuje *ia, ie* (okrem *hvezdár, bedár, lekár*), *ô* (okrem *drotár, nožiar, stolár*) (s. 204).

M. Sokolová, M. Ivanová a A. Jarošová (2008, s. 281 – 292) upozorňujú na adaptované lexémy s diftongizáciou vokalických skupín, pri ktorých používatelia nesmú byť zneisťovaní lexikografickou praxou, ktorá nerozlišuje jednoznačné vokalické skupiny a jednoznačné diftongy pri zápise koncoviek: pri lexéme *modelácia -e* a pri lexéme *modelovanie -ia* v PSP, resp. *modelácia -ie* a *modelovanie -nia* s nemennou hláskou tvarotvorného základu pred koncovkou v Slovníku súčasného slovenského jazyka.

6. ROZVOJ MODERNÝCH METÓD VÝSKUMU V ZVUKOVEJ ROVINE SLOVENČINY A VYTVORENIE JEJ SYSTÉMOVÉHO CHARAKTERU

E. Paulíny (1963, s. 174 – 181) v odpovedi na Ružičkovu (1963, s. 54 – 62) recenziu jeho *Fonológie spisovnej slovenčiny* (1961) priznáva, že „v oblasti fonológie sa u nás nepracuje sústavne už viacej rokov a nie je veľa ľudí (dokonca ani medzi lingvistami nie), ktorí by boli vo fonologických otázkach bezpečne orientovaní“

(s. 174), hoci podľa E. Paulinyho „teoretická fonológia sa iba vedeckými metódami usiluje zvládnuť, opísať a vysvetliť fungovanie toho, čo pred nami v životnej praxi pri jazykovom dorozumívaní živelne existuje“ (s. 175 – 176). Situácia sa mení v druhej polovici 60. rokov novým a moderným nazeraním na fonologické javy aj vďaka príspevkom, ktoré boli publikované v SR.

Moderné metódy vo fonetickom a fonologickom bádani systematicky uvádzali najmä J. Horecký a J. Sabol. Vo svojej prvej fonetickej štúdií uverejnenej v SR J. Sabol (1966, s. 270 – 277) zisťoval entropiu, čiže mieru neurčitosti, dezorganizácie, neusporiadanosti, prepozícií *v/vo* a *k/ku* v spisovnej slovenčine a sledoval výskyt vokalizovaných prepozícií *vo* a *ku* v spisovnej slovenčine s využitím pre aktuálnu kodifikáciu. J. Sabol zistil na jednej strane obmedzovanie a stabilizáciu vokalizácie predložky *v* a na druhej strane presadzovanie častejšej vokalizácie predložky *k* (s. 276).

Základy na budovanie systémového charakteru zvukovej roviny slovenského jazyka nachádza J. Horecký (1968, s. 265 – 271) v teórií dištinkívnych príznakov fonémy R. Jakobsona, kombináciou ktorých v pozitívnej a negatívnej podobe možno opísať všetky fonémy všetkých jazykov. Na opis fonologického systému stačí osem dištinkívnych príznakov (1. vokálnosť – nevokálnosť, 2. konsonantnosť – nekonsonantnosť, 3. kompaktnosť – nekompaktnosť, 4. tuposť – netuposť, 5. záverovosť – nezáverovosť, 6. nosovosť – nenosovosť, 7. drsnosť – nedrsnosť, 8. znelosť – neznelosť). Do vymedzeného systému nezahrnul dlhé vokály, dlhé *r* a *l* a diftongy so zdôvodnením: „Dlhé vokály a /r l/ sa od príslušných krátkych odlišujú iba prozodickou vlastnosťou, ktorá nepatrí k inherentným dištinkívny príznakom, je skôr vlastnosťou slabiky než fonémy. Diftongy možno pokladať za varianty (zväčša pozičné) dlhých vokálov“ (s. 270 – 271).

Hlavným sporným bodom po kolokviu o fonológii a fonetike konanom v Smoleniciach v dňoch 14. – 16. októbra 1965, ktoré zdôraznilo nevyhnutnosť výskumu zvukovej roviny slovenského jazyka v celej šírke a pomocou najmodernejších prístrojov, ostal problém binárnosti fonologických protikladov.

E. Pauliny (1961) vypracoval prvý opis fonologického systému spisovnej slovenčiny, ktorý „je založený na artikulačných vlastnostiach dištinkívnych príznakov a na fungovaní foném v texte (neutralizácia)“ (Horecký 1968, s. 267). Využíval deväť dištinkívnych príznakov (1. vokálnosť – nevokálnosť, 2. konsonantnosť – nekonsonantnosť, 3. difúznosť – kompaktnosť, 4. ostrosť – tuposť, 5. záverovosť – úžinovosť, 6. znelosť – neznelosť, 7. sykavosť – nesykavosť, 8. okrajovosť – stredovosť, 9. nosovosť – nenosovosť. Dištinkívne príznaky 5, 6, 7 sú iba pri neznelých a párových znelých, dištinkívny príznak 8 iba pri likvidách a vokáloch, dištinkívny príznak 9 iba pri nepárových znelých) (s. 267 – 268). E. Pauliny (1977, s. 65 – 79) neskôr opúšťa myšlienku, že dištinkívne príznaky, ktoré R. Jakobson a M. Halle podávajú vo svojej práci, sú všeobecne platné a platia pre všetky triedy foném.

V tom istom čísle SR za predstavením Horeckého fonologického systému spisovnej slovenčiny nasleduje prezentácia fonetickej systematiky slovenských samohlások a dvojhlások. Jej autorom je Á. Král (1968, s. 271 – 280), podľa ktorého dovtedajšia charakteristika slovenských dvojhlások nezachytávala ich artikulačnú podstatu. Á. Král v klasifikácii dvojhlások vychádza z klasickej artikulačnej systematiky slovenských samohlások podľa postavenia jazyka, ktorú považuje za najvhodnejší a základný princíp klasifikácie a terminologického určenia slovenských vokálov, a preto pri artikulačnej klasifikácii slovenských dvojhlások vychádza zo samohláskovej schémy s terminológiou: *ie* – predná dvojhláska, *ó* – zadná dvojhláska, *iu* – vysoká dvojhláska, *ia* – stredná dvojhláska. Táto klasifikácia tak zachováva jednotu klasifikačných kritérií pre všetky vokály s najprehľadnejšou aj najjednoduchšou terminológiou.

Do tretice nasleduje štúdia J. Sabola (1968, s. 281 – 289) o konsonanticko-vokalickom zložení slovenských slov. Autor v nej „stopuje“ základnú („najjednoduchšiu“) kombinačno-fonologickú štruktúru slovenského slova, zisťujúc, že „... pravdepodobnosti rozličných konsonanticko-vokalických kombinácií slov v spisovnej slovenčine sa vyrovnávajú s rastom slabičnosti slov, čím zároveň stúpajú hodnoty entropie. Analýza konsonanticko-vokalického zloženia slov zároveň núka možnosť sledovať pomer konsonantov a vokálov v slovách s rozličnou slabikovou dĺžkou (z tohto skúmania sa, prirodzene, vylučujú neslabičné slová, lebo v nich chýba jeden člen protikladu). Pomer vokálov a konsonantov sa vyrovnáva so zvyšovaním slabičnosti slov“ (s. 286).

Objektom ďalšieho fonologického bádania J. Sabola (1969, s. 30 – 33; 326 – 331) sa stali štvorčlenné a dvojčlenné konsonantické skupiny v slovenčine („Teoretický model trojčlenných konsonantických skupín a trojčlenné konsonantické skupiny na začiatku slova v slovenčine skúmal J. Horecký, a to najmä metódou tzv. podmienenej entropie“ [s. 30]). J. Sabol použil „metódu tzv. reálnej a relatívnej entropie, ktorou sa zisťujú rozličné stupne organizovanosti, resp. dezorganizovanosti prvkov skúmaného javu“ (s. 30), ktorá mu umožnila konštatovať, že „najtypickejšia realizácia štvorčlennej konsonantickej skupiny v spisovnej slovenčine sa viaže na predponu *vz-* (resp. jej fonetický variant *fs-*) a na produktívnu slovotvornú príponu *-stvo*“ (s. 31). Kombinácie dvoch sonórnych konsonantov v spisovnej slovenčine skúmal v základných pozíciách slova ako rytmicko-sémantickej jednotky, t. j. na jeho absolútnom začiatku, medzi dvoma sonantami a na absolútnom konci slova (s. 326). Ďalšie zistenia o pomere jednotlivých typov konsonantických skupín a zákonitostiach konsonantických kombinácií publikoval J. Sabol v samostatnej štúdií (1971, s. 71 – 78). Výsledky výskumu konsonantických skupín mu následne napomohli pri koncipovaní vlastnej teórie slabiky a poznanie kombinačno-fonologických, teda typologických zákonitostí slovenčiny, resp. aj iných jazykov.

J. Sabol (1972, s. 146 – 151) prispel tiež k presnejšiemu fonologickému pohľadu na vokál *ä*, ktorý napr. Š. Peciar (1941/1942, s. 33 – 41, 141 – 147) nepokladal za osobitnú fonému. Zo systémového hľadiska interpretuje aj výrazy *bákať*, *bákanie*, ktoré odporúča lexikograficky zachytiť s uvedením ich jednoznačnej výslovnosti s [ä].⁴

Ďalšou štúdiou, ktorá prispela ku komplexnému budovaniu fonologického systému slovenčiny, bol *Náčrt fonematickej štruktúry morfém* J. Horeckého (1969, s. 137 – 146). Fonematickú štruktúru domácich koreňových morfém opisuje pomocou usporiadaného sledu formačných pravidiel, t. j. ktoré fonémy charakterizované príslušnými dištingtívnymi príznakmi sa môžu, resp. nemôžu vyskytovať v istých podmienkach. Postupuje sa pritom od vokalického stredu morfémy k jej predným a zadným konsonantickým členom.

J. Sabol vo svojich výskumoch venoval systematickú výskumnú pozornosť zvukovému zloženiu relačných morfém jednotlivých slovných druhov. V SR vyšla jeho *Fonologická úvaha o adverbialných relačných morfémach* (1974, s. 343 – 349), z ktorej vyplýva viacero dôležitých záverov: „a) Fonematické zloženie adverbialných relačných morfém je (okrem osihotených prípadov) jednoznačné. b) V adverbialných relačných morfémach majú dominantné postavenie vokály *e, o, i* (graf. *-y*), z diftongov *ie*. Ostatné vokalické typy a vokalicko-konsonantické a konsonanticko-vokalické kombinácie sa vyskytujú len v okolnostných príslovkách (ide o zmeravené bezpredložkové alebo predložkové pády substantív alebo substantivizovaných adjektív). c) Pri realizácii foném sa v adverbialných relačných morfémach uplatňuje iba neutralizácia kvantity a neutralizácia protikladu dlhý vokál – diftong. d) Grafické zloženie adverbialných relačných morfém sa skoro kryje s ich fonematickou výstavbou“ (s. 347, 349).

Zásadnú charakteristiku konsonantického dištingtívneho protikladu znelosť – neznelosť a jeho uplatňovanie v stavbe slova a tvaru publikoval E. Pauliny (1975, s. 257 – 265). Jeho analýza je prínosná aj pre derivatológiu a morfológiu a ich vývin. „Neutralizácia protikladu znelosti šumových spoluhlások pred sonórami a vokálmi, resp. jej neprítomnosť ukazujú, že hoci sa v slovenskom ohýbaní (a aj odvodzovaní) presne vyznačujú hranice základnej morfémy od ohýbacej morfémy a hranice základnej morfémy od slovotvornej morfémy, jednako sa vedomie slova ako zvukovej (a významovej) jednotky pevne drží. Flektívny charakter slovenčiny ostáva zreteľný“ (s. 264).

E. Pauliny (1975, s. 321 – 332) publikoval aj dôležitý príspevok o slabike v stavbe zvukovej podoby slova a tvaru. „A keďže zvuková podoba slova a tvaru je

---

⁴ V SSSJ A – G (2006, s. 244) sa síce nezachytáva výslovnosť so samohláskou *ä* v hranatých zátvorkách, ale v sémantizácii podobne ako v Slovenskom poľovníckom názvosloví (1966, s. 10), ako ho cituje J. Sabol (1972, s. 149). Výklad významu v SSSJ má takúto podobu: „hlasy smčej al. jelenej zveri vyvolané vzrušením (znejúce ako *bä* al. *ä*)“.

materiálovým predpokladom pre ich význam, má slabika dôležitú funkciu aj pri morfeatickej stavbe slova a tvaru a pri ich percepcii a apercepcii. Slabika a ďalšie pravidlá, ktoré platia v súvislosti so spájaním foném v rámci slabiky, umožňujú z jednej strany chápať členenie slova na menšie významové jednotky (morfémy), no z druhej strany je slabika tým činiteľom, ktorý slovo ako významovú jednotku pevne drží spolu“ (s. 331).

E. Pauliny (1977, s. 169 – 171) upozornil na používanie rozdielnej fonologickej terminológie v prácach J. Ružičku. To, čo J. Ružička nazýva vlastnosť „alveolárnosti“, sú podľa terminológie E. Paulinyho dve dištinktívne fonologické vlastnosti, a to difúznosť (Cp⁰) [resp. D]⁵ a ostrosť (Gr⁰) [resp. A]. Ružičkovej vlastnosti „velárnosti“ zasa zodpovedajú dve vlastnosti: „kompaktnosť (Cp) [resp. nedifúznosť (D⁰)] a tuposť (Gr) [resp. neostrosť (A⁰)], pretože dištinktívne vlastnosti foném majú svoje fonetické koreláty v príslušných segmentoch rečového signálu (s. 170), ako to ukazuje na velárnom [ŋ], kombinatórnom variante fonémy /n/.

K problematike slabiky v slovenčine sa vrátil E. Pauliny (1978, s. 193 – 209; 326 – 342) skúmaním jej vnútorných väzieb a hraníc a začiatkov slabík s jedným, dvoma alebo tromi konsonantmi, ktoré môžu fungovať v istých spojeniach vzhľadom na nositeľa slabičnosti zľava alebo sprava (C_n ... C₂C₁ V C¹C² ... Cⁿ).

V nadväznosti na svoju knihu *Model rečového mechanizmu* uvažuje Á. Kráľ (1978, s. 3 – 13; 88 – 93) o ďalších otázkach jedinečného a všeobecného a o vzťahoch fonetiky a fonológie. Podľa Á. Kráľa rozdiel medzi fonetikou a fonológiou by sa dal určiť tak, že predmetom prvej sú javy fyzické ako sociálne kvality prvého stupňa alebo ako druhotný materiálny systém (vlastnosti hlások a ich radov), predmetom druhej zasa javy sociálnej kvality druhého stupňa, ktoré sa objavujú práve pri spájaní myšlienkových obsahov s ich jazykovými nosičmi (lingvistická funkcia) (s. 6 – 7). Podľa Á. Kráľa slovenčina potrebuje „príručku, v ktorej sa bude opisovať spisovná norma rečového signálu na akustickom stupni s pomocnými artikulačnými údajmi“ (s. 89), pretože mnohé informácie sú hovoriacemu najprístupnejšie, keď vie, ako sa zvuk artikuluje.

E. Tabačeková (1981, s. 279 – 290) aplikáciou novej technológie a modernou spektrografickou a oscilografickou analýzou potvrdila, že v slovenskej spisovnej výslovnosti existujú tri labiodentálne hlásky v rámci páru *v – f*: [v], [w] a [f], ktoré sú navzájom dostatočne diferencované. Auditívne analýzy potvrdili, že sú aj sluchom dostatočne rozlíšiteľné (s. 289). Spektrálne analýzy tiež potvrdili, že korelačným protikladom neznelého [f] je znelá šumová hláska [w] (s. 281).

Á. Kráľ (1985, s. 354 – 359) zdôrazňuje potrebu skúmať fonologický systém z hľadiska paradigmatickej aj z hľadiska syntagmatickej, teda s ohľadom na fonotaktiku

⁵ V hranatých zátvorkách uvádzame terminologický názov dištinktívneho príznaku a jeho značku podľa J. Sabola (1989), resp. Á. Kráľa – J. Sabola (1989).

jeho prvkov, fonologickú kombinatoriku. Od fonologickej syntagmatiky a fonotaktiky sa odlišuje morfológia, ktorá skúma fonémy v stavbe morfém a ktorou prestupuje fonológia do morfológie. K morfológii je však čiastočne skeptický: „Kým objavenie fonémy a rekonštrukcia fonologického systému pomohli jazykovede hlbšie poznať stavbu a fungovanie jazyka, morfológia (v tomto poňatí) iba reinterpretuje morfológicky a fonologicky známe a z roviny morfológie a fonológie vysvetliteľné fakty“ (s. 357). „Morfológia nie je tretím stupňom abstrakcie v tom zmysle, ako o nej hovoríme v súvislosti s fonetikou a fonológiou“ (s. 359).

Centrálne a periférne prvky v konsonantickom podsystéme slovenčiny vymedzil J. Sabol (1989, s. 97 – 104) v nadväznosti na vlastné pozorovania o hierarchii vzťahov vo fonologickej sústave slovenských vokálov, ktoré publikoval mimo SR. Zo Sabolovho rozboru vzťahu centra a periférie v slovenskom konsonantickom podsystéme jednoznačne vyplýva, že spisovná slovenčina vo svojej zvukovej rovine uprednostňuje systémové, pravidelné a centrálné prvky. Táto tendencia zvukovej roviny slovenčiny je podľa J. Sabola v súlade s tendenciou k jednotnej podobe tvarotvorného základu a s tendenciou k uniformite tvarov na morfolologickej rovine, pretože tvaroslovné zákonitosti si zavše vynucujú zmeny aj v zvukovom stvárnení významových jednotiek (s. 103).

Symetriu a asymetriu vo vzťahu slabiky a morfémy v slovenčine skúmali J. Sabol a L. Ivančová (2014, s. 131 – 144). Symetriu jednomorfémového slova a zároveň jednoslabičného pokladajú za elementárnu, pričom ani nulová, teda zvukovo nerealizovaná morféma neovplyvňuje vzťah (a)symetrie medzi slabikou a morfémou (s. 138). Pri viacslabičných slovách zisťovali, ktorá slabika v poradí má najsilnejšie tendencie vytvárať s morfémou symetrický vzťah. Celkovo v tomto type slov zisťujú nízku tendenciu k symetrii medzi slabikami a morfémami (v symetrickom vzťahu s morfémami je približne jedna štvrtina slabík). V spisovnej slovenčine dominuje asymetrická relácia medzi slabikou a morfémou, ktorá súvisí s tenziou medzi morfeomatickou a slabičnou štruktúrou vnútri slova predovšetkým na dvoch miestach: 1) na rozhraní koreňovej a derivačnej morfémy a 2) na hranici tvarotvornej bázy zakončenej na konsonant (ktorý tvorí striktúru poslednej, resp. predposlednej slabiky slovného tvaru) a gramatickej morfémy so základnou fonematickou štruktúrou V, VCV, VC (s. 142). Ich zistenia sa opierajú aj o základnú fonematickú štruktúru koreňovej morfémy (CVC), sufikálnych derivačných morfém (VC) a gramatických morfém (V, VCV, VC) podľa M. Sokolovej (1999, s. 31, 36 a 45).

7. ZÁVER

Na stránkach SR sa v uplynulom deväťdesiatročí opísala a vysvetlila de facto komplexná problematika zvukovej roviny slovenského jazyka a rečovej praxe: sústava segmentálnych prvkov s tesnou prepojenosťou vokalického a konsonantického

subsystému; suprasegmentálne vlastnosti; metodologické východiská a konkrétne návrhy ortoepickej kodifikácie uplatnené v základnom kodifikačnom diele s ucelenou teóriou slovenskej ortoepie – v *Pravidlách slovenskej výslovnosti* (Král, 1. vyd. 1984; 2. vyd. 1988; 3. vyd. 1996); kvantita slabík a jej regulovanie rytmickým zákonom, resp. progresívna neutralizácia fonologického protikladu kvantity ako jedna z najsvojráznejších zvukových črt spisovnej slovenčiny spolu s výnimkami, ktoré sa stali súčasťou jazykovej normy slovenčiny; systém slovenských foném a ich dištinkatívnych príznakov, najmä terminológiu ktorých ustálili najvýraznejší slovenskí fonológovia (J. Horecký, E. Pauliny a J. Sabol); súvis a súčinnosť fonologických, morfológických a derivačných javov a procesov (alternácie foném pri derivácii, deklinácii a konjugácii a neutralizácie vlastností fonologických protikladov); implementácia moderných metód výskumu v zvukovej rovine slovenčiny. Tak bol vytvorený a vedeckovýskumnými výsledkami vystužený systémový charakter fonetiky a fonológie súčasnej spisovnej slovenčiny. Jeho zakladatelia a budovatelia zanechali dielo, na ktoré môžu ďalšie generácie bádateľov spoľahlivo odkazovať a nadväzovať, aby rozšírili naše poznanie nielen o stavbe zvukovej roviny slovenčiny.

Literatúra

- BARTEK, H. (1944): *Správna výslovnosť slovenská*. Bratislava: Ján Horáček.
- CZAMBEL, S. (1919): *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*. 3. vyd. Turčiansky Sv. Martin: Knihlačiarisky učastinársky spolok.
- ĎUROVIČ, L. (2005): K histórii kodifikácie rytmického zákona v spisovnej slovenčine. In: Považaj, M. (ed.): *Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 77 – 94.
- FERENČÍKOVÁ, A. (2005): Výskumy kvantity v slovenských nárečiach. In: Považaj, M. (ed.): *Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 130 – 144.
- KRÁL, Á. (1976): Zvuková rovina spisovnej slovenčiny. In: Kačala, J. (ed.): *Kapitoly o slovenčine*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 28 – 42.
- KRÁL, Á. (1984): *Pravidlá slovenskej výslovnosti*. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. (2. vyd. 1988; 3. vyd. 1996).
- KRÁL, Á. – SABOL, J. (1989): *Fonetika a fonológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- NOVÁK, E. (1932): *K otázke jerových striednic a kontrakcie v strední slovenštině*. Praha: Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě.
- NOVÁK, E. (1935): Kontrakcia v strednej slovenčine. In: *Sborník Matice slovenskej*, 13, 15 – 34.
- NOVÁK, E. (1937): K základným otázkam štruktúrálnej jazykovedy. In: *Sborník Matice slovenskej*, 15, 3 – 23.
- NOVÁK, E. (1980). *K najstarším dejinám slovenského jazyka*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- PAULINY, E. (1961): *Fonológia spisovnej slovenčiny: dočasná vysokoškolská učebnica pre pedagogické inštitúty*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- PAULINY, E. (1968): *Fonológia spisovnej slovenčiny*. 2. preprac. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

- ONDREJOVIČ, S. (2003): Sedem decénií časopisu Slovenská reč. In: Ondrejovič, S. (ed.): *Slovenská reč 1932 – 2002. Vedecká konferencia. Bibliografia*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 9 – 34.
- ORTOGRAFICKO-GRAMATICKÝ SLOVNÍK SLOVENČINY. A – Ž (používateľská verzia Slovníka súčasného slovenského jazyka). Red. M. Sokolová – A. Jarošová. Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/>
- SABOL, J. (1976): Súčinnosť fonologickej a morfolologickej roviny v spisovnej slovenčine. In: Mistrik, J. (ed). *Studia Academica Slovaca. 5. Prednášky XII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Alfa, 421 – 449.
- SABOL, J. (1978): O striedaní spoluhlások v slovenčine. In: *Kultúra slova*, 12/2, 35 – 39.
- SABOL, J. (1989): *Syntetická fonologická teória*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied.
- SABOL, J. – ZIMMERMANN, J. (1994): *Komunikačný štatút prízvuku v spisovnej slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika.
- SLOVENSKÉ POĽOVNÍCKE NÁZVOSLOVIE (1966). Bratislava: Slovenské vydavateľstvo pôdohospodárskej literatúry.
- SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA. A – G (2006). Red. A. Jarošová – K. Buzásyová. Bratislava: Veda.
- SOKOLOVÁ, M. (1999): Teoretické zásady morfematického spracovania slovenčiny. In: Sokolová, M. – Moško, G. – Šimon, F. – Benko, V.: *Morfematický slovník slovenčiny*. Prešov: Náuka, 9 – 55.
- ŠTRAUS, F. – SABOL, J. (1968): K výskumu a interpretácii slovenského sylabotnického verša. In: *Slovenská literatúra*, 15/3, 243 – 249.
- ZÁBORSKÝ, V. (1965): *Výslovnosť a prednes: učebný text pre internú potrebu poslucháčov Vysokej školy múzických umení v Bratislave, Divadelná fakulta*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Internetové zdroje

- ^[1] <https://www.juls.savba.sk/ogs.html> (cit. 10. 10. 2022)